

«Методика та зміст пошуково-краєзнавчої діяльності з учнівською молоддю (на прикладі участі у Всеукраїнській краєзнавчій експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина - Україна»)»

Кіріченко Іван Іванович,
методист станції юних туристів
ім. Давида Гурамішвілі м. Миргорода

Зміст

Вступ

Розділ 1. Методика організації пошуково-дослідницької діяльності з учнівською молоддю.

1.1. Етапи, форми і методи краєзнавчої пошуково-дослідницької роботи.

Розділ 2. Методичні рекомендації з підготовки творчих робіт до Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна».

2.1. Приклад пошуково-дослідницької роботи «У кожному місті був всій Бабин Яр» (з досвіду роботи).

Висновок

Список літератури

Анотація

Шкільне краєзнавство – це освітньо-пізнавальна, пошуково-дослідницька, перетворювальна, суспільно корисна праця учнів під керівництвом учителя, спрямована на вивчення ними на уроках і в позаурочний час природи, соціально-економічного життя, історії і культури певного краю.

Краєзнавство в школі є одним із джерел виховання гідних громадян України. Особливістю його є те, що саме учні під керівництвом учителів здійснюють опис різних напрямів діяльності територіальних громад.

Воно допомагає дітям усвідомити нерозривний зв'язок, єдність історії свого села чи міста з історією та сьогоденням країни; відчувати причетність до них кожної людини, кожної родини; визнати своїм найпершим обов'язком, честю стати гідним послідовником кращих традицій рідного краю. Через призму дослідження подій краєзнавство сприяє глибокому і всебічному вивченню яскравої, але непростой історії нашої Батьківщини, осмисленню її ролі на тлі європейської і світової культури, приученню підрастаючого покоління до духовної та історичної скарбниці свого народу.

Краєзнавство належить до нового типу міждисциплінарного знання, що складається у сучасній науці, і включає в себе географічні, історичні, економічні, демографічні, біографічні, фольклорні, літературознавчі, соціологічні, екологічні, музеєзнавчі, бібліографічні аспекти. Об'єднуючим компонентом є те, що вся ця інформація стосується однієї місцевості.

Взаємодія у краєзнавчій роботі різноманітних видів людського знання і діяльності сприяє поступовому формуванню науково - теоретичного ядра краєзнавства у тісному зв'язку із загальнокультурною просвітницькою роботою. До напрямків такої роботи можна віднести збереження матеріальних пам'яток, збір аудіо - та відео - спогадів, складання родоводів тощо. Активним учасником цієї роботи повинна бути учнівська молодь.

Тому, виникає потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів краєзнавчо-пошукової роботи, які б цілеспрямовано і ефективно забезпечували процес розвитку і формування громадянина, якому притаманні громадянська зрілість патріотизм, професійна компетентність.

Актуальними в цьому відношенні є Всеукраїнська краєзнавча експедиція учнівської молоді «Моя Батьківщина - Україна».

Вступ

Актуальність теми. Краєзнавча робота в школі ґрунтується на активізації пошукової та наукової діяльності, що спрямована на розвиток краєзнавства, популяризацію краєзнавчих досліджень, залучення громадськості й учнівської молоді до вивчення національних та духовних цінностей свого народу.

Значення краєзнавства не тільки в тому, що дає вчителю можливість виявити інтереси учнів, виконання індивідуальних завдань краєзнавчого змісту формує в школярів пізнавальний інтерес до краєзнавчих знань, а через них - і до історії. Краєзнавство це одне з видів науково-освітньої діяльності, якому властиві свій зміст, техніка, функції, етапи, методи і форми.

Отже актуальність теми дослідження полягає в необхідності вивчення проблеми використання краєзнавчої роботи в школі.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження даної роботи виступає дослідження форм та методів краєзнавчої роботи в школі.

Предмет дослідження. Предметом дослідження даної роботи є можливості використання краєзнавчої роботи в школі.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в розгляді проблеми використання краєзнавчої роботи в школі

Мета роботи передбачає виконання таких завдань:

- Дослідити значення краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі;
- Визначити методичні основи краєзнавчої роботи в школі;
- Дослідити практику використання краєзнавчого матеріалу в загальноосвітній школі;

Практичне значення. Практичне значення роботи полягає у визначенні форм і методів краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі, можливості використання краєзнавчого матеріалу у навчальному процесі.

Ефективність краєзнавчої роботи напряду залежить від:

- засобів мотивації учнів;
- створення умов для самореалізації учнів під час роботи над проектами;
- дослідницькими краєзнавчими уроками, які мають суттєві переваги над традиційними;
- можливостями для формування в учнів дослідницьких вмінь;
- установкою на кінцевий результат .

Таким чином, історичні події, факти, біографії видатних земляків розглядаються як призма, через яку можна найповніше відтворити картини життя людей певної епохи; урок перетворюється на спільне з учнями краєзнавче дослідження.

В рамках застосування інноваційних технологій на уроках краєзнавства відбуваються зміни в організації навчально-виховної діяльності, змінюються певні пріоритети. а саме:

- змінюється роль учителя, як керівника навчально - виховного процесу (учень сам стає керівником краєзнавчого пошуку);
- перевага надається дослідницьким комунікативно-діалогічним та моделюючим формам ж роботи;
- основою краєзнавчої роботи є не засвоєння певної суми знань, а розвиток особистості та опанування продуктивними способами діяльності;
- максимально використовується особистий досвід учня, розвивається його творче мислення, зростає його внутрішня мотивація отримання нових знань та навичок;

Розділ 1. Методика проведення краєзнавчих досліджень.

1.1. Етапи, форми і методи краєзнавчої роботи.

Краєзнавча робота в школі передбачає цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчувати історичні події, осмислити історичні процеси, «доторкнутися» до історії.

У сучасній методиці викладання краєзнавства в школі розроблено систему, що включає ряд етапів та різноманітні форми і методи її реалізації.

Теми для краєзнавчої роботи в школі можуть бути різними, а саме:

- ✓ історичне краєзнавство;
- ✓ археологічне краєзнавство;
- ✓ народознавство;
- ✓ літературно-мистецьке краєзнавство;
- ✓ геологічне краєзнавство;
- ✓ географічне краєзнавство;
- ✓ екологічне краєзнавство.

Це і теми, присвячені вивченню історії міста чи села. краю, школи, і вивчення пам'ятників і пам'ятних місць, і біографій визначних людей, і вивчення краю в певний період, археологічне вивчення краю, вивчення топоніміки, ономастики, нумізматики краю тощо.

Краєзнавча робота будується за принципу «від малого до великого»:

- Вулиця – історія вулиці – природничі, культурно-історичні об'єкти вулиці – культурні об'єкти на вулиці (пам'ятки, скульптура).

- Район – історія району – природничі, культурно-історичні об'єкти району – підприємства району — видатні люди району.

- Місто – природничі, культурно-історичні об'єкти міста – культурні об'єкти міста – підприємства міста – історія міста.

Комплексне вивчення історії краю передбачає, що увага учнів повинна зосереджуватись на основних явищах і процесах, які мали місце в історії даного краю. Дуже важливо прослідкувати з доступною учням глибиною, з одного боку, відображення і переломлення в історії краю загально історичних процесів, з другої - внутрішні зв'язки і відношення між подіями і явищами місцевої історії.

Етапи краєзнавчої пошуково-дослідницької роботи:

- вибір краєзнавчої теми та об'єктів для дослідження, визначення основних завдань краєзнавчого пошуку;
- цільовий збір писемних, усних та інших джерел, пов'язаних з обраними об'єктами та місцевістю їх розташування, опрацювання інформації;
- робота з картографічним матеріалом району краєзнавчого пошуку, розробка маршруту краєзнавчої екскурсії, походу, експедиції;
- планування та проведення краєзнавчої пошуково- дослідницької роботи під час проходження маршруту, суспільно-корисна праця краєзнавців;
- систематизація та опрацювання зібраного матеріалу, написання письмової роботи, підведення підсумків.

При виборі краєзнавчої теми та об'єктів для дослідження необхідно орієнтуватися на історичні, природні, національні, регіональні особливості місцевості краєзнавчого пошуку, враховувати інтереси та вік учнів-краєзнавців. Тема повинна бути забезпечена доступними джерелами та літературою, що дозволяє сказати й власне слово – зробити власні узагальнення й висновки. Після обрання теми необхідно визначити актуальність досліджень, їх мету та завдання. Актуальність теми - це обов'язкова вимога дослідницької роботи - обґрунтування вибору теми у своїх дослідженнях, це висвітлення перш за все важливості теми, її суттєве значення, своєчасність і соціальна доцільність.

Мета дослідження – це авторська стратегія в одержанні нових знань про об'єкт та предмет дослідження.

- що досліджується;
- для чого досліджується (суспільне значення);
- яким шляхом досягається результат.

Після постановки мети необхідно визначитися із завданнями пошуково-дослідницької роботи.

Завдання дослідження – це деталізований перелік дій, які повинні бути проведені в ході краєзнавчого (наукового) дослідження з метою реалізації його мети.

Завдання слід формулювати у формі перерахунку дій: «вивчити...», «описати...», «дослідити...», «виявити...», «здійснити...», «встановити...» та ін.

Проведення краєзнавчої роботи може включати різноманітні форми і методи навчання, зорієнтовані на поглиблене вивчення краєзнавчих об'єктів учнями. Серед них визначальними є:

- вивчення літератури та публікацій місцевої преси;
- вивчення документів та творчих робіт;
- екскурсія до робочої майстерні;
- методичні схеми і рекомендації вивчення краєзнавчих об'єктів;
- екскурсії до краєзнавчого музею, тематичні розповіді екскурсовода і керівника факультативу;
- навчально-практичні роботи, лабораторні (з документами, архівними матеріалами з історії краю);
- зустрічі з ветеранами війни, національно-визвольних рухів, народними умільцями; практикуми в місцевому архіві; тематичні походи та експедиції;
- конференції з історії краю;
- організація книжкових тематичних виставок і занять з бібліографії краю;
- робота з краєзнавчими текстами;
- дидактичні ігри з краєзнавства, брейн-ринг «Люби, вивчай свій рідний край», аукціони, ярмарки народних пісень, приказок, предметів побуту;
- тематичні бесіди і діалоги учителя та учнів.
- використання Інтернет-ресурсів з досліджуваної теми; (вивчити

джерела)

- обробка та систематизація отриманих матеріалів

Для педагога, який організовує вивчення історії рідного села (міста) доцільно застосувати певну послідовність такої роботи. .

В процесі виконання цієї роботи періодично з учнями проводяться бесіди на тему: «Історія села (міста) - історія нашої Батьківщини». «Роль і місце вивчення історії села (міста) в нашому житті». «Історія села (міста) в народних піснях, переказах, легендах, віршах, оповіданнях».

Поглиблюється вивчення певного краєзнавчого об'єкту з учнями і під час тематичних екскурсій до краєзнавчого музею села (міста). Підсумком роботи, своєрідним звітом можуть бути учнівські реферати, до написання яких ставляться певні вимоги: різноманітність тем, відображення в них всієї специфіки краєзнавчої роботи, самостійність у роботі над рефератом, збір і оброблення матеріалу, його систематизація, написання і захист реферату.

Для поглиблення і деталізації краєзнавчої роботи можна запропонувати учням написання рефератів про історію вулиці села (міста), де вони проживають у відповідно обраний період.

Крім цього учням, які бажають вивчати історію конкретної вулиці, можна запропонувати підготувати реферат на одну з таких тем: «Рідна вулиця», «Історія вулиці, на якій ти живеш», «Роль вулиці у твоєму житті», «Меморіальна дошка - візитна картка історії вулиці». Зацікавленим у вивченні історії школи можна рекомендувати таку схему.

Для поглиблення знань школярів з даного краєзнавчого об'єкта доцільно провести цикл бесід. Наприклад. «Діяльність школи на різних етапах історичного розвитку. «Витоки і становлення національної школи». При можливості слід організувати екскурсію в шкільний краєзнавчий музей, зал, кімнату. Запропонувати учням підготувати повідомлення «Перші учителі нашої школи», «Відомі діячі краю — вихованці школи».

Важливим об'єктом для вивчення може стати історія якогось підприємства, процесу колективізації або створення першого фермерського господарства. Зазначений вид краєзнавчої роботи крім суто історичного аспекту має виховне значення. Адже в процесі дослідження конкретного господарського об'єкту чи соціально-історичного явища учні отримують безцінний досвід сприйняття соціальної інформації з перших рук у всій її проявах.

Однією з найбільш складних форм краєзнавчої роботи є шкільна експедиція. Головною особливістю шкільних експедицій є пошуково-дослідницька спрямованість. Експедиція є найбільш поширеною формою збору етнографічних, археологічних, фольклорних та інших матеріалів з історії краю. В основу роботи експедиції покладена самостійна діяльність учасників: спостереження за життям, огляд предметів матеріальної культури, збір історико-етнографічного матеріалу, оформлення теми дослідження в письмовому виді, історико-етнографічний нарис за темою, реферат, альбом, виступ з доповіддю на шкільній конференції. Історико-краєзнавчі експедиції, як і туристично- краєзнавчі походи бувають тематичними і комплексними. За змістом шкільні експедиції поділяються на історичні, археологічні, етнографічні, фольклорні, археологічні.

Організація і проведення експедицій складається з трьох етапів: підготовчого, польового, камеральної обробки зібраного матеріалу і звіту. Темі вибираються посильні для учнів, по можливості локальні і маловивчені, які відображають важливі історичні події минулого або наших днів. Учні повинні стати в певній мірі першовідкривачами, що підвищує їх інтерес до пошуку і дослідження.

Підготовчий етап експедиції включає в себе науково-практичні, матеріально-технічні і організаційні питання. В цей час учні знайомляться з метою і завданнями експедиції, визначають індивідуальні теми досліджень, складають бібліографію, вивчають опубліковану літературу, документи архівів, матеріали музеїв, проводять попереднє планування на кожний день, знайомляться з природними умовами районами експедиції за літературними, картографічними джерелами, а також шляхом опитування людей, які побували в цій місцевості. Готують різноманітну документацію, оформлюють щоденники, записи, знайомляться з технічними засобами, готують туристичний маршрут. Організатори експедиції ставлять перед собою питання: на які знання, отримані у школі, слід опиратися? Які нові знання учні отримують в експедиції з допомогою вчителя, а які самостійно? Як використовувати знання, отримані учнями в експедиціях минулих років і розвинути їх далі? Яким вмінням слід навчати учнів в процесі підготовки і проведення експедицій? Підготовка учнів до експедиції проходить в теоретичному і практичному напрямках. Наукова робота з підготовки до краєзнавчої історико-етнографічної експедиції учнів складається з двох напрямків, які доповнюють одне одного:

1. Вивчення етнографічних джерел, писемних, архівних, музейних, речових, опублікованої літератури та інших матеріалів.

2. Польові дослідження.

Глибокі знання архівних, музейних і опублікованих матеріалів є обов'язковим елементом підготовки до експедиції, так як дозволяє глибше і повніше вивчити явища і факти, які були знайдені у час польових досліджень. І навпаки, зібрані матеріали у польових умовах дозволяють не тільки доповнити, але й точніше витлумачити дані, отримані при роботі з архівними та іншими джерелами.

У процесі підготовки до експедиції особливу увагу слід приділяти питанням практичного характеру. З цією метою підготовка ведеться за двома напрямками. Перший з них - практикуми. Перший практикум проводиться у класі і бібліотеці. Його мета - сформувані вміння і навички роботи з каталогами, довідковою краєзнавчою літературою, періодикою, ознайомити учнів з літературою з історії краю. У підсумку учні повинні навчитись знаходити потрібну літературу, робити виписки, постанови, складати бібліографію за темою дослідження.

Другий практикум проводиться в класі і в архіві. Його мета - сформувані вміння і навички роботи з документальними матеріалами. На початку проводиться робота з документами підручників, посібників, збірників з історії рідного краю. На наступному етапі в роботу включаються документи краєзнавчих музеїв, сімейних архівів тощо. Завдання полягає у тому, щоб навчити учнів самостійно аналізувати документи, черпати з них аргументи для своїх висновків.

Третій практикум проводиться у краєзнавчому музеї. Його мета - набути вміння і навички оброблювати, описувати, паспортизувати, оформлювати, експонувати історичні пам'ятки.

Другий напрямок підготовки учнів до експедиції проводиться у формі практичних занять.

Є такі види занять:

1) навчальні заняття, на яких вчитель показує, як учням треба складати питання, план, формулювати робочу гіпотезу з теми дослідження, вести бесіду з інформатором, записувати і оформлювати пригадування, як вести польові записи, індивідуальні і груповий щоденники, фіксувати предмети матеріальної і явища духовної культури. В ході цих занять учні самостійно знайомляться з допоміжними матеріалами (опитувальниками, пізнавальними і практичними завданнями, анкетами, таблицями, пам'ятниками);

2) тренувальні заняття;

3) самостійна робота учнів, яка включає складання плану, підготовка питань, таблиць, пам'яток, формулювання робочої гіпотези, запис згадування батьків, сусідів, визначних людей села, міста, опис предметів матеріальної культури тощо. Учні самостійно читають літературу, де дані описи предметів матеріальної культури або розкриваються методи їх описання проводяться практичні заняття в музеї, де кожен учень, отримавши відповідні предмети матеріальної культури, повинен їх докладно описати, сфотографувати. З цією метою проводяться навчальні екскурсії в музей.

Дозвіл на проведення експедиції, як і на похід, дає директор школи і педагогічна рада. Вони затверджують маршрут, район і план роботи експедиції. Закінчується підготовка до експедиції складанням програми.

Поряд з тим готуються і затверджуються різні допоміжні документи експедиції: опитувальники, пам'ятки, анкети тощо. Для початківців вони необхідні, бо націлюють на ті проблеми, які необхідно розкрити і вивчити. При організації експедиції важливо мати два питання: що вивчати і як правильно організувати вивчення.

Польовий етап експедиції включає в себе наступні види робіт: підбір інформаторів, запис згадок, анкетування, особистісний огляд і фіксацію предметів матеріальної культури, складання планів жилих будинків, громадських будов, господарських побудов, населених пунктів, таблиць, діаграм, схем, карт околиць населеного пункту, земельних угідь, маршрутів, походів, району роботи експедиції, збір колекцій для музею, занесення їх в польовий опис, ведення польового щоденника, опис предметів матеріальної культури, складання паспортів знахідок. Успіх роботи експедиції залежить від цілеспрямованого характеру збору матеріалу.

Окремо вихоплені факти, документи, фотографії і звичайні знахідки не представляють особливої цінності як для науки, так і для навчально-виховних цілей. Тому важливо мати комплекси, зібрання документів, предметів, об'єднаних загальною темою. Можливості отримання таких зібрань залежить від вибраної теми. Сприятливими у цьому відношенні є теми: історія населених пунктів (села, міста) або його складових частин, школи, промислового підприємства чи закладу; життя і діяльність земляків, учасників тих чи інших історичних подій; історія окремих галузей історії (геральдики, нумізматики, ономастики). Ці теми дають можливості

здійснення хоча і невеличких, але особистих відкриттів, проведення дійсної пошуково-дослідницької діяльності під керівництвом вчителів, при вивченні історії села чи міста далеко не завжди в опублікованій літературі і місцевих архівах є необхідні матеріали, особливо з більш давнього періоду. В цьому випадку не обійтись без державних архівів і музеїв. Але за допомогою до них слід звертатися тільки тоді, коли вичерпані усі місцеві можливості. При чому, звертаючись в архіви і музеї, треба точно вказувати, яка подія цікавить, період історії села або в житті певної людини. Оскільки архіви і музеї не в стані дати повного опису тих чи інших подій, вони можуть уточнити окремі факти і події.

Записи відомостей інформаторів історичних, етнографічних, топонімічних, фольклорних матеріалів створюють основу польових досліджень. Щоб свідчення були достатньо повні і змістовні, необхідно старанно підбирати інформаторів, попередньо готуватися до зустрічі із ними, складати питання для майбутньої з ними бесіди. При цьому увага учнів повинна акцентуватися на дискусійних питаннях, які вимагають уточнень.

Записуючи згадування, слід уважно ставитися до імен, географічних назв, адрес осіб, які згадуються інформаторами.

Експедиції, походи, експедиції є важливими формами топонімічних досліджень. У ж польових умовах шляхом суцільного дослідження місць поселення і методом опитування жителів проводиться відбір основного топонімічного матеріалу. Щоб свідчення були точними і більшими повними з одного і того ж топоніму опитують три-чотири інформатори в різних місцях населеного пункту. При чому про топоніми даного населеного пункту довідуються в інших населених пунктах і навпаки. Свідчення інформаторів необхідно співставляти з археологічними, історичними, етнографічними та іншими джерелами.

Зібрані топонімічні матеріали зводяться у картотеку систематизуються і класифікуються. В архіві карточки розташовуються в алфавітному порядку. За своїм змістом краєзнавча топонімічна робота у школах в основному має історико-географічний та історико-лінгвістичний напрямки. Робота проводиться з вивчення назв центрів обласного значення, топоніміки району, свого села, міста. З цією метою учні ведуть групові та індивідуальні топонімічні словники. Спочатку вивчаються назви, які згадуються у навчальному посібнику з історії краю, потім складається словник за схемою: топонім - переклад - коротка довідка.

Третій етап у проведенні експедицій - це камеральна обробка матеріалів. Вона включає наступні види робіт:

- 1) оброблення записів особистих спостережень, згадувань, замальовок, кіно і фотодокументів, написання доповіді, реферату з теми дослідження;
- 2) вивчення археологічних знахідок, предметів матеріальної культури, складання паспорту, опис колекцій, занесення їх в інвентарну книгу;
- 3) участь у підготовці до конференції школи за підсумками роботи експедиції, перегляд колекції діафільмів, слайдів, кінофільму;
- 4) друк фотографій, підготовка фонозаписів усної народної творчості.

Звітність за підсумками роботи експедиції завершує цю форму історико-краєзнавчої роботи учнів. У практиці шкіл вона повинна бути проведена у вигляді:

- 1) реферату або доповіді за індивідуальною темою дослідження з короткою характеристикою джерел, що досліджуються і прикладанням ілюстративного матеріалу (таблиць, планів, схем, діаграм, замальовок, фото-, відео матеріалів);
- 2) запису і оформлення згадувань декількох інформаторів;
- 3) докладного опису ряду предметів матеріальної культури
- 4) особистих варіантів опитувань, анкет, таблиць, схем та інших допоміжних матеріалів за темою дослідження;
- 5) колекцій предметів матеріальної культури з теми дослідження з паспортами і етикетками на кожній з них;
- 6) загального щоденника і записуванням короткого літопису кожного дня і своїх вражень, пропозицій.

Розділ 2. Методичні рекомендації з підготовки творчих робіт до Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна».

2.1. Приклад організації та проведення роботи над проектом «У кожному місті був всій Бабин Яр» (з досвіду роботи).

Знаковим у розвитку краєзнавства є проведення Всеукраїнської експедиції учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина - Україна».

Всеукраїнська експедиція «Моя Батьківщина - Україна» проводиться з метою вдосконалення патріотичного та громадянського виховання підростаючого покоління на традиціях і звичаях народу України, формування гармонійно розвиненої особистості - шляхом залучення молоді до активної діяльності з вивчення історичної та культурної спадщини, історії рідного краю, ознайомлення з географічними, етнографічними, культурними та історичними пам'ятками та об'єктами заповідного фонду. Експедиція має довгостроковий характер.

Основними завданнями експедиції є:

виховання патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, духовних і культурних цінностей усіх націй і народів, які живуть в Україні;

формування активної громадянської позиції;

залучення до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, а також до природоохоронної та дослідницької роботи;

створення умов для оволодіння практичними навичками пошукової роботи, розширення напрямів краєзнавчих досліджень;

задоволення потреб учнів у професійному самовизначенні відповідно до їх інтересів і здібностей;

просвітницька діяльність.

Експедиція проводиться за напрямами, зміст яких визначається Положенням про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді «Моя Батьківщина - Україна».

Зміст напрямів:

1. «Духовна спадщина мого народу»

За цим напрямом учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна»:

- досліджують "особливості розвитку літератури, образотворчого мистецтва, музики, архітектури, кіномистецтва, культурних традицій, пов'язаних з піснями, танцями, усною народною поетичною творчістю, театральними діями тощо;

- вивчають історію розвитку культури й мистецтва регіону;

- здійснюють дослідження духовних джерел українського народу (історія релігії, різноманіття вірувань в Україні, роль релігійних конфесій у державотворчих процесах нашого народу);

- вивчають взаємовідносини людини та суспільства, людини та церкви, роль і місце відбудованих, відроджених соборів і монастирів, новозбудованих церков та каплиць у відродженні вікових моральних цінностей українців;

- вивчають історико-культурні джерела шляхом дослідження археологічних пам'яток;

- проводять зустрічі з діячами культури та мистецтва, конференції, фестивалі, виставки, конкурси, свята, на яких учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна» представляють громаді напрацьоване.

Пошуково-дослідницька робота повинна спрямовуватися на збір матеріалів про видатних діячів культури та мистецтва регіону (їх творчий шлях, головні здобутки, вплив на розвиток культури регіону та держави в цілому), а також дослідження долі земляків, які трудовими та ратними подвигами, науковими здобутками прославили рідний край та Україну.

2. «Козацькому роду нема переводу»

За цим напрямом учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна»:

- здійснюють дослідження періоду козацької доби (перші козацькі поселення та укріплення, пам'ятні дати з історії козащини, боротьба з іноземними поневолювачами, утворення козацької республіки, видатні / особистості цього періоду);

- вивчають побут і традиції козацтва (козаки в повсякденному житті та в походах, їх зброя та військово спорядження, укріплення), відображення козацької доби в народній творчості (пісні, думи, легенди, приказки, прислів'я тощо), історію бойового гопака;

- проводять зустрічі з представниками козацьких організацій;

- беруть участь у спільних просвітницьких заходах, походах козацькими шляхами.

3. «Із батьківської криниці»

За цим напрямом учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна»:

- вивчають родинні традиції і свята, обряди, побутову культуру, народні ремесла, народну творчість, народну медицину, народні ігри та забави;

- проводять дослідження щодо виникнення давніх музичних інструментів, історії садово-паркового мистецтва та природокористування.

Робота може бути спрямована на вивчення діалектів рідного краю, створення етнографічних словників, запис легенд, дум тощо, вивчення

місцевої літературної спадщини, пропагування народної творчості (зокрема народних обрядових і фольклорних свят свого краю), створення дитячих, юнацьких і сімейних фольклорних колективів.

4. «З попелу забуття»

За цим напрямом учасники експедиції «Моя Батьківщина - Україна»:

- здійснюють дослідження сторінок історії України періоду Другої світової війни та інших військових конфліктів ХХ – початку ХХІ сторіччя, зокрема, війни в Афганістані та АТО на сході України, знакових подій, пов'язаних з прагненням народу України до волі та незалежності, збирають та опрацьовують свідчення їх учасників та очевидців;

- розшукують маловідомі та невідомі факти історії, місця боїв, імена їх учасників, місце знаходження поховань людей, які загинули за рідну землю;

- вивчають документальні свідчення, впорядковують садиби ветеранів війни і праці, учасників визвольного руху, репресованих, вдів, в'язнів концтаборів, доглядають могили патріотів України, допомагають сім'ям загиблих в АТО та пораненим воїнам, беруть участь у волонтерському русі. Учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна» можуть досліджувати історико-публіцистичну та художньо-літературну спадщину з зазначеної теми, брати участь у створенні книг пам'яті свого села, міста, району, поповнювати експозиції шкільних музеїв, музейних кімнат зібраними матеріалами.

5. «Геологічними стежками України»

За цим напрямом учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна»:

- здійснюють дослідження певної місцевості за темами: природні геологічні пам'ятки регіону, родовища корисних копалин, кар'єри будівельних матеріалів, нафтові та газові родовища, гірські породи, що використовуються в будівництві та оздобленні пам'ятників, небезпечні геологічні процеси в умовах техногенезу, водні ресурси та їх використання в області, районі, населеному пункті, сучасні геоморфологічні процеси на території області, району, населеного пункту. Допускається й інша тематика для дослідження, обрана самостійно;

- збирають колекції мінералів, гірських порід, палеонтологічних решток.

У пошуковій і науково-дослідницькій роботі відображається зв'язок геології з природничими та історичними науками (зокрема, геології з географією, ландшафтознавством, кліматологією, гідрологією, гляціологією, океанографією у пізнанні різних геологічних процесів, які відбуваються на поверхні Землі), використання новітніх досягнень і методів фундаментальних наук (математика, фізика, хімія, біологія).

6. «Географія рідного краю»

За цим напрямом учасники експедиції «Моя Батьківщина – Україна»:

- вивчають природу рідного краю;
- виявляють, обліковують пам'ятки природи;
- досліджують природні ресурси, унікальні ландшафти певного регіону України;

- досліджують природне середовище з урахуванням антропогенних змін, окреслюючи проблеми раціонального природокористування і охорони природи;
- описують територіальні особливості розміщення промислового виробництва, сільського господарства, населення, транспорту тощо.

Опис пошуково-дослідницької роботи.

Пошуково-дослідницька робота відкривається титульним листом, на якому вказується:

- повна назва закладу освіти та його;
- підпорядкованість;
- назва області, району, населеного пункту;
- повна назва конкурсу;
- назва напрямку (номінація, тематика);
- назва роботи;
- рік виконання роботи

Назва пошуково-дослідницької роботи не повинна співпадати з назвою конкурсу або тематичного напрямку (номінацією);

У назві роботи бажано не використовувати ініціали, а вказувати повністю прізвище, ім'я (по батькові) людини

Пошуково-дослідницька робота повинна включати такі складові:

I. Вступ

II. Основна частина

III. Висновки

Список використаних джерел

Додатки

Вступ повинен відображати актуальність, новизну вибору теми, визначення мети і завдань пошуково-дослідницької роботи, практичну спрямованість і практичну значущість дослідження

Основна частина може складатися з розділів, параграфів, пунктів, підпунктів. Матеріал викладається послідовно, зі збереженням логічного зв'язку між розділами. Основна частина відображує опис пошуково-дослідницької роботи учнівської молоді, з використанням різних форм і методів: опис польових досліджень, робота з очевидцями подій, носіями інформації, інтерв'ювання, аналіз архівних джерел, літератури, Інтернет-ресурсів тощо. У тексті роботи повинні бути посилання на джерела ін. Дуже важливим є те, що опис пошуково-дослідницької роботи повинен розкривати процес дослідження, а не носити реферативний характер! Тема роботи та зміст дослідження повинні відповідати віковій категорії дітей!

У описі пошуково-дослідницької роботи можна використовувати наступні фрази:

- Нами була досліджена достатня кількість наукових робіт (літературних джерел), які висвітлюють ...
- Джерелами були публікації, збірки документів щодо ...
- Щоб поповнити джерельну базу з теми дослідження, ми відвідали

Державний архів (інше) ...

- Результати дослідження були обговорені (представлені) на ...
- Досліджуючи архівні матеріали, ми помітили (визначили), що ...
- Прослідкуємо хронологію подій, пов'язаних з ...
- Відповідно до офіційних документів...
- Аналіз архівних документів, наукових публікацій (результатів пошукової роботи) дозволили зробити наступні висновки...
- Головними джерелами дослідження є архівні матеріали (інше)...
- В процесі роботи над дослідженням отримано дані щодо...
- Новий етап дослідницької роботи було розпочато...
- За результатами дослідження можна зробити наступні висновки: ...

Висновки

Цей розділ містить обґрунтовані висновки відповідно реалізації мети та завдань пошуково-дослідницької роботи, опис практичної значущості пошуково-дослідницької роботи, використання набутого краєзнавчого матеріалу в навчальному процесі

Список використаних джерел

Список використаних джерел викладається в алфавітному порядку; Відображає весь використаний матеріал під час дослідження (літературні, архівні джерела, Інтернет-ресурси, спогади очевидців, інтерв'ю тощо). Посилання в тексті подаються у квадратних дужках, наприклад [1;с. 6], [4;с. 3-6], де перша цифра відповідає порядковому номеру джерела у Списку, а друга цифра - номеру сторінки або сторінок.

Додатки

У додатках до роботи подаються фотографії, ілюстрації, графіки, фотокопії, схеми, картографічний матеріал, відеоматеріали тощо. У тексті мають бути посилання на фото, ілюстрації, малюнки тощо.

Додатковий матеріал (фото, малюнки, копії архівних документів тощо) повинний бути пронумерований, підписаний та відповідати тексту роботи.

Розташовується додатковий матеріал в тій послідовності, в якій з'являються посилання на нього в тексті

Важливим є то, що у додатках, на фотографіях, повинна бути відображена пошуково-дослідницька робота учнівської молоді під час інтерв'ювання, зустрічей, бесід, польових робіт, роботи в архівах, музеях тощо. Додатковий матеріал повинен бути підписаний

2.1. Приклад пошуково-дослідницької роботи

**м. Миргород Полтавська область
Відділ освіти Миргородської міської ради
Станція юних туристів ім. Давида Гурамішвілі**

**Всеукраїнська краєзнавча експедиція
учнівської молоді
«Моя Батьківщина – Україна»**

Напрямок: З попелу забуття

Бабин Яр був у кожного свій

Миргород 2018

**Склад пошукового загону «СКІФ» станції юних туристів ім. Давида
Гурамішвілі м. Миргорода,
учнів 8 класу Миргородської ЗОШ І-ІІІ ступенів №3**

- 1. Должанова Вероніка - краєзнавець**
- 2. Комісарук Олександр - дослідник**
- 3. Кулиник Максим - дослідник**
- 4. Вербовик Анастасія - дослідник**
- 5. Курилько Ярина - редактор**
- 6. Михайловська Олена - збирач матеріалу**
- 7. Галімурза Єгор - збирач матеріалу**
- 8. Черевко Артем - бібліограф**
- 9. Гапонов В'ячеслав - фотограф**

**37600, м. Миргород Полтавська область, вул. Сорочинська, 88/205,
телефон (05355) 5-83-20, mirgorsytyr@gmail.com**

**Керівник: Кіріченко Іван Іванович – методист станції юних туристів
ім. Давида Гурамішвілі м. Миргорода**

У кожному місті був свій Бабин Яр

28 жовтня Миргородщина відзначає страшну трагедію, яка сталася у далекому 1941 році. Адже саме цього дня нацисти розстріляли близько 200 миргородців єврейської національності. Спочатку ми хотіли назвати свою роботу «Миргородський Бабин Яр», але після проведених пошуків географія наших досліджень значно розширилась, тому змінилась і назва роботи.

Жертвами Голокосту та нацистських злочинів на українській землі стали мільйони людей. До цих пір ще не встановлено імена багатьох жертв трагедії, імена рятівників євреїв, а це велика несправедливість. Катастрофа не повинна ніколи забуватися, щоб нічого подібного не повторилося в майбутньому.

У народній пам'яті назавжди залишаться імена тих, хто віддав своє життя за незалежність нашої Вітчизни, а також імена тих мирних жителів у кого нацисти забрали життя і забрали його нізащо, тільки тому, що ці люди були іншої національності. Шість мільйонів жителів єврейської національності були розстріляні, закатовані та спалені живцем за період Другої світової війни. Серед величезної кількості невинно убієнних було багато стариків, жінок і що найбільш вражає - дітей. Педантичні нацисти, звітуючи в Берлін про точну кількість розстріляних за два дні у Бабиному Яру, а це - 33771 людина, не враховували дітей до трьох років, адже їм шкода було кулі на цих крихіток і тому їх вбивали палицями, або труїли.

Такого не можна забувати, про це потрібно пам'ятати, вивчати і розповідати людям.

Головною **метою** нашого дослідження було поглиблене вивчення питань Голокосту, доповнення історії Голокосту новими фактами з історії Голокосту на Полтавщині, зокрема в Миргороді, Хоролі, Лубнах, Пирятині та Кременчуці, збереження пам'яті про загиблих та тих, хто, ризикуючи життям, намагався їх врятувати.

Ми поставили перед собою такі першочергові **завдання**:

- проаналізувати стан дослідження проблеми в науковій літературі;
- знайти факти, документи, свідчення про Голокост;
- провести пошукові експедиції до місць масових розстрілів євреїв;

- встановити імена жертв Голокосту;
- знайти відомості про рятівників євреїв;
- налагодити тісні зв'язки з єврейською громадою міста;
- привернути увагу людей, особливо молоді, до жахливої трагедії.

По перше нам необхідно було дослідити документальні джерела, що знаходяться в Миргородському краєзнавчому музеї. **Попрацювавши з фондами музею ми дізналися**, що нацисти встановили жорсткий режим по відношенню до мешканців єврейської національності, проводячи розстріли в місті з перших днів. Директор музею Андрій Михайлович Фесенко розповів,

що активно допомагали нацистам у розстрілах мирних мешканців місцеві поліцаї, над якими більше ніж через 30 років відбувся показовий суд, що проходив в приміщенні районного будинку

культури. Ми зробили фотокопії цих матеріалів для детального їх вивчення (Додаток 1).

Опрацювавши краєзнавчу літературу районної бібліотеки нам стало відомо, що 14 вересня 1941 року, у неділю, в другій половині дня німці захопили Миргород і в той же день розстріляли 12 мирних жителів єврейської національності.

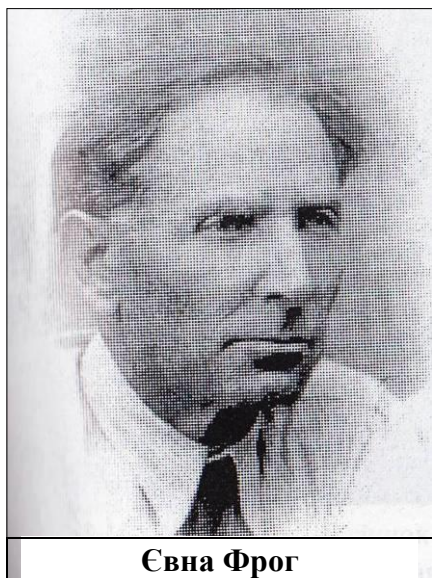
Фашисти встановили так званий «новий порядок», що продовжувався 734 дні. А підтримували цей порядок підрозділи гестапо яких у місті знаходилось декілька. Головний підрозділ знаходився неподалік сучасної поліклініки (Додаток 2, Фото 1).

підрозділ знаходився неподалік сучасної поліклініки (Додаток 2, Фото 1).

Побувавши в архіві районної газети «Прапор Перемоги» знаходимо цікаву статтю, що датована 10 вересня 1998 року, де опублікований запис із щоденника очевидця, вчителя Курбаса. 14 вересня 1941 року. ... 27 вересня 1941 року. Заготовляв паливо на зиму. З дозволу місцевих

урядовців корчував пеньки на Гоголівській вулиці, в центрі міста. Перед очима страшна картина, яку спостерігав. Обочиною вулиці два старенькі євреї, немов дві конячки, тягнуть на колесах бочку з водою. На бочці – німець. Весело насвистуючи помахує батіжком – поганяє, цьвохваючи нещасних. Це фашисти так принизливо познущалися над журналістом місцевої газети «Червона трибуна» Григорієм Рогозівським та відомим

Євна Фрог

фотографом Євна Фрогом, яких розстріляли фашисти разом з іншими мирними жителями 28 жовтня 1941 року. Євну Зельмановича Фрога дуже добре знали та поважали миргородці як фотохудожника та людину з особливим даром винахідника та раціоналізатора. Його майстерність, як фотографа, була високо оцінена на Імператорській виставці в Ростові – на - Дону, 1907 року, де він був нагороджений Срібною медаллю.

Відвідавши міську бібліотеку та Інтернет-центр нам вдалося встановити, що 28 жовтня 1941 року найтрагічніший день в історії

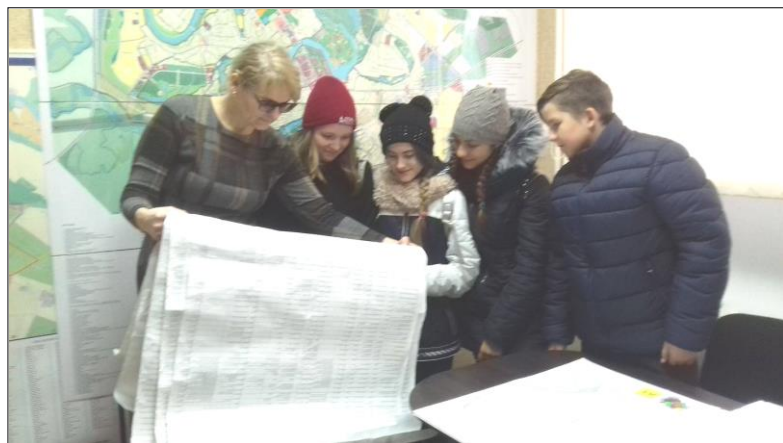

Миргорода, адже цього дня фашисти розстріляли близько 200 мирних мешканців в основному єврейської

національності. Про це розповідається у книзі відомого краєзнавця Л.О. Розсохи "Миргородська трагедія осені 1941 року". На північній околиці міста знаходився протитанковий рів, де і розстрілювали людей. На сьогодні, в пам'ять про невинно убієнних, на тому місці встановлено пам'ятник "Скорботна мати".

Для того, щоб детальніше дізнатися про історію виникнення пам'ятника ми звернулися до **Управління архітектури м. Миргород**.

Нам показали реєстр усіх пам'ятників та пам'ятних знаків міста. Тепер

нам стало відомо, що пам'ятник відкрито у 1985 році на місці розстрілу мирних жителів. Скромний пам'ятник, який вражає - мати, пригортає дитину, захищаючи від неминучої

смерті. Пам'ятник виконаний з кованої міді Його авторами є київський скульптор Юлій Синькевич та миргородський архітектор Віктор Чопенко.

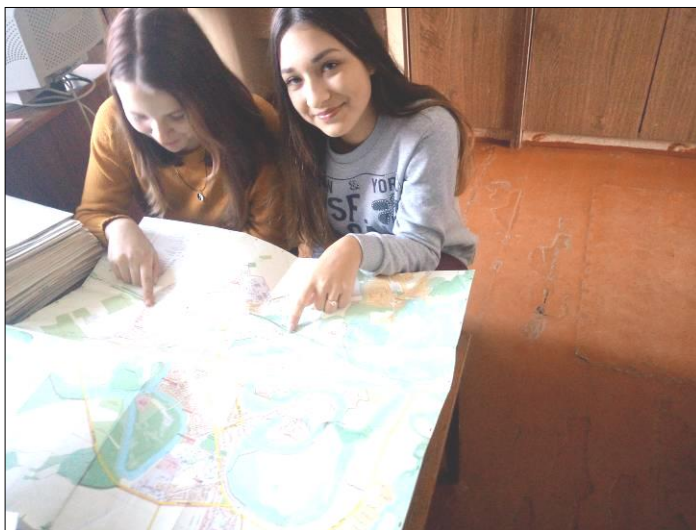
Фото 2. Пам'ятник «Скорботна мати» у Миргороді

Наступним кроком нашого дослідження була зустріч з головою єврейської спілки м. Миргорода Рутгайзером Михайлом Леонідовичем, який дозволив нам зробити фотокопії листа від служби безпеки України в Полтавській області з детальним описом розстрілів євреїв у Миргороді

(кримінальна справа №19886 том 36, с 3-4), **(Додаток 3)**, а також порадив **звернутися до міського архіву**, де зберігаються документи єврейської спілки. Тепер нам стало відомо як і де збирали євреїв, яким шляхом їх вели, а також деталі розстрілу **(Додаток 2, фото 3)**.

У Миргороді євреям наказали з'явитися на базарну площу для переселення в іншу місцевість. Поліцаї обійшли квартири євреїв і їх опечатали. Начальник німецької зондеркоманди вишикував у одну шеренгу своїх есесівців, в іншу поліцаїв. Потім змішав стрій так, щоб із німцем стояв поліцай. Поліцаям видали по 15 бойових патронів кожному. По обідній порі похмурого дня, 28 жовтня 1941, чоловіків жінок і дітей повели на страту через усе місто до протитанкового рову на північні околиці міста. У розстрілах невинних людей брали участь 70-80 нацистів і приблизно стільки ж поліцаїв. Стріляли з 8-10 метрів, поранених добивали. Всього в цей день було страчено 168 чоловік. Загальна кількість розстріляних мешканців Миргорода близько 400 осіб, серед яких 60 дітей. **Нами зібрані списки 250 мирних жителів розстріляних у Миргороді (Додаток 4)**.

Після опрацювання документальних джерел нам стали відомі масштаби трагедії, що сталася з єврейським народом, тому і **географія наших пошуків значно розширилася. Попрацювавши з картою**, ми намітили напрямки та терміни проведення пошукових експедицій.

За 50 кілометрів від Миргорода знаходиться місто Лубни, тому туди і була **проведена наша пошукова експедиція**. Виявилось, що на околиці Лубен, у Засульському яру, за різними даними розстріляно близько 4 тисяч євреїв, серед яких була велика кількість дітей. На початку жовтня 1941 року у Лубнах були розклеєні оголошення про те, що всім євреям міста потрібно з'явитися 16 жовтня з цінними речами для переселення на інше місце

проживання (Додаток 5).

Коли колона приречений повернула до Засульському яру, люди зрозуміли, що їх ведуть на смерть. Деякі почали стрибати з мосту в річку Сулу, намагалися якось вирватися, але смертоносні кулі були значно швидшими за них. Потім людям наказали роздягтися і скласти речі в купу. Після цього почалася бійня: жертв відводили до протитанкового рову і розстрілювали. Наступні смертники повинні були спочатку скинути тіла загиблих у яму і присипати землею, а через кілька хвилин їх чекала така ж доля... Із 9 тисяч євреїв які проживали у Лубнах до війни було розстріляно майже половину.

Голова Лубенської єврейської общини Геннадій Маркович Хенкін надав нам списки розстріляних євреїв, імена яких вдалося встановити (Додаток 4), а також документальні фото, зроблені німецьким фотографом перед розстрілом (Додаток 5). У с. Засуля 2001 року на місці масової загибелі жителів Лубен був встановлений пам'ятник (архітектор Р. Кисіль).

Фото 4. Пам'ятний знак на місці масових розстрілів у Засуллі

Наступним напрямком нашого дослідження було урочище Пирогова Левада, що знаходяться неподалік села Тарасівка під Пирятином.

Пирогова Левада стала однією з найбільших братських могил району. Окупанти, зайшовши в Пирятинський район, утворили єврейське гетто в межах вулиць Набережної та Гоголя - готували дітей та дорослих до знищення.

На другий день Пасхи, 6 квітня 1942 року, провели масові розстріли. З пирятинського гетто українців єврейської національності примусово переправили до Успенської церкви, а звідти, під дулами автоматів, двома колонами повели на смерть, в степову частину за Пирятин.

Маленькою була тоді Ніна Приходько, стояла з бабусею Марією Кирилівною біля двору і бачила, як на кінних підводах везли старих людей, малих дітей, а їхні батьки йшли пішки. Ось проходить сім'я Різаків, за ними - Розових. Плакали дівчата Маня і Фаня. Засмучені, принижені, люди рухалися в останню дорогу.

Другою колоною рухалися по вулиці Ярмарковій, повз млин, Беба Ковінська, Блюма та Авраам Когани, Ріва Круть, Софія та Семен Польські, Зяма Різів, Маркіза та Олександр Шефнер, Рахіль, Борис, Михайло, Віра Бейліни, Яків, Одарка, Ганна, Зінаїда, Софія Білярчики, Феля Кантор з двома синами і донькою, Нікель Малана, Гаїна Фішбейн, Яків Фрідман, Марія, Зейма, Ілля Ципіни та багато інших.

Софії Кантор (Білярчик) вдалося врятуватися, вибігши з колони за залізничним переїздом, і сховатися у забур'яненій канаві.

Борис Бейлін стояв перед ямою з матір'ю, сестрою і племінником. Коли гітлерівець прострочив з автомата, його куля не зачепила. Він упав у могилу живим, накритий тілами розстріляних. Стріляли бранців тільки німці, це була їх прерогатива. Дотемна лежав з покійниками, а вночі, закривавлений, вибрався з ями, переховувався від німців в українців Черненків

Всього у Пироговій Леваді розстріляно 1990 мирних жителів, серед яких було 370 дітей (**Додаток 6, фото 6,7**).

Побувавши в Хоролі ми відвідали районний краєзнавчий музей. Прослухали цікаву екскурсію, зробили фотокопії документів, а потім разом з працівниками музею провели пішохідну подорож до меморіального комплексу "Хорольському яма", до глиняного кар'єру, в якому розміщувався

концтабір. (Додаток 7, фото 8,9).

У цьому таборі смерті, що розміщувався під відкритим небом загинуло 90 тисяч жителів єврейської національності. Ми дізналися про людей, які рятували в'язнів. Більше 300 людей врятували жителі Хорола Погрібняк Марія Йосипівна та Яцун Марина Григорівна.

Фото 10. Рятівники в'язнів.

Потім ми пройшли дорогою смерті, якою йшли хорольські євреї у жовтні 1941. Після середини жовтня на вулицях міста були розвішані оголошення про відправлення всіх жителів єврейської національності на роботи в м. Лубни. Рекомендувалося взяти із собою найцінніші речі та харчі на три дні. З'явитися євреї мусили вранці 23 жовтня 1941 року в районі руїн колишньої тюрми. Людей вишикували в ряд по четверо і їх повели до центрального шляху Лубенською дорогою. Як закінчилася кам'янка і минули останні хати, колону несподівано повернули до Козачого яру. Стало вже для всіх зрозуміло, що їх розстріляють. Частина людей кинулась тікати, але фашистські кулі виявилися швидшими за втікачів. Колона приречено змирилася зі своєю трагічною участю. Незважаючи на холоднечу, приречених до загибелі змушували повністю роздягтися. Їх групами підводили до краю яру і лише після цього лунали автоматні і кулеметні

черги. Кожного разу поліцаї скидали тіла убитих та тяжкопоранених вниз яру. Коли повністю скінчився розстріл, за лопати взялися полонені, котрих також розстріляли в іншому місці за кілометр звідси, щоб не було зайвих свідків. Три дні ворушилася земля над розстріляними і текла Козачим яром кров. Проте на цьому фашисти не заспокоїлися і повністю зруйнували єврейське кладовище на Заяр'ї, а з надгробних плит та пам'ятників проклали далі кам'янку на Лубенській дорозі.

Фото 11. На пам'ятному знаку у Козачому яру відсутня будь-яка інформація.

Тому ми звернулися з листом до Хорольської райдержадміністрації про встановлення інформаційної таблички, тим більше, що нами встановлені імена загиблих, нажаль не всі.

Для проведення пошукової експедиції до міста Кременчука ми звернулися до Кременчуцького міського відділу освіти, з метою надання допомоги. Спеціаліст відділу освіти В.В. Темиров порадив звернутися до відомого місцевого краєзнавця-екскурсовода Іванової Марти Іванівни. Марта Іванівна провела цікаву та змістовну екскурсію, передавши нам велику кількість документів та відеоматеріалів, що розповідають про розстріли євреїв. У Кременчуці нацистами було розстріляно і поховано, за різними

даними, в ямах-могилах від 8000 до 14000 жителів міста єврейської національності. Завдяки архівним документам, було достовірно встановлені місця розстрілів єврейського мирного населення у більше 30 ямах-могилах.

Фото 12. На місці масових розстрілів у Кременчуку ми також залишили дитячі іграшки

Фото 13. Алея праведників, де ми дізналися імена людей, які ризикуючи власним життям спасали євреїв Кременчука

В знак вшанування пам'яті за загиблими прапор Миргорода було піднято неподалік Гострої могили, що знаходиться на Деївській горі - найвищій точці Полтавської області (204,4 м), адже саме тут поряд з загиблими захисниками Кременчука, нацисти проводили масові розстріли мирних мешканців єврейської національності (Додаток 10).

Це місце знаходиться неподалік кордону з Кіровоградською областю.

Звісно, що не побувати у Києві ми не могли, тому **наступна подорож була до Бабиного Яру.**

Ми пройшли «Дорогою смерті», якою пройшли десятки тисяч євреїв 29 вересня 1941 року. Біля входу до Братського кладовища у євреїв відбирали гроші, коштовності, документи, а також наказували залишати речі й верхній одяг. У кінці Братського (Воїнського) кладовища (нині – територія телевежі) люди повертали у прохід між огорожею кладовища та краєм яру. Розстріл відбувався на майже півкілометровому відтинку яру, який починався біля пам'ятника 1976 р., а закінчувався за теперішньою станцією метро «Дорогожичі». Людей змушували роздягатися догола та спускатися до яру, де клали долілиць, шар за шаром, а вздовж рядів ішли німецькі поліцейські й вбивали їх пострілами в потилицю. (див стаття в газеті, Додаток 9).

Того дня, 29 вересня, німці встигли до 18.00 розстріляти близько 22

тисяч. Інших приречених загнали на ніч у порожні гаражі на вул. Табірній (сучасна Дорогожицька) і вбили наступного дня. Потім німецькі сапери підірвали схили, щоб засипати тіла, і змусили військовополонених вирівняти дно яру.

У «Повідомленні про події в СРСР» № 101 від 2 жовтня 1941 р. сказано: «Зондеркоманда 4-а в співробітництві зі штабом групи й двома командами поліцейського полку «Південь» 29 і 30.09.41 стратила в Києві 33 771 єврея».

Бабин Яр став місцем масових розстрілів німецькими окупантами за етнічною ознакою – євреїв та циган, мирного населення і радянських військовополонених, а також партійних та радянських активістів, підпільників, членів Організації Українських Націоналістів, заручників, психічнохворих, "саботажників" і і що найбільше вражає – дітей. Маленьких дітей навіть не рахували, на них не витрачали куль, їх вбивали палицями. Це просто жах.

Пам'ятник дітям розстріляним у Бабиному Яру

Всього, за різними оцінками у Бабиному Яру було знищено від 100 до 150 тисяч людей.

Ромська кибитка в пам'ять про розстріляних у Бабиному Яру ромів

Пам'ятний знак Менора в пам'ять про розстріляних євреїв у Бабиному Яру

Штандартенфюрер Пауль Блобель, який керував стратами у Києві в 1941-му, наглядав і за спаленням останків жертв у 1943-му. Про це він засвідчив на Нюрнберзькому процесі 1947 року: «Під час мого візиту в серпні я особисто спостерігав за спаленням тіл у загальній могилі під Києвом. Могила була близько 55 м довжиною, 3 м шириною і 2,5 м глибиною. Після того, як верхній шар був знятий, трупи облили горючим матеріалом і підпалили. Пройшло близько двох днів, поки могили згоріли до дна. Я особисто пересвідчився, що прогоріло все до самого дна. Після цього могила була засипана, і так майже всі сліди були заметені».

Загальну кількість загиблих українських євреїв можна оцінити в 1,8 млн. осіб. В цілому Україна втратила близько 70 % довоєнного єврейського населення. Це було складовою частиною трагедії Голокосту

Тепер, всією цією, зібраною нами інформацією, потрібно було поділитися. Перше, що ми зробили – це написали статтю в газету **"Миргород – наш дім"**, з якою могли ознайомитись тисячі миргородців, адже вона розміщувалась на протязі тижня у центрі міста (Додаток 9).

Наша стаття розміщена на інформаційному стенді у центрі міста Миргород.

Потім ми виготовили великий плакат, де розміщувалась газетна стаття

та фотозвіт про наші пошукові експедиції, який ми розмістили у фойє третьої школи.

На цьому наші пошуки не завершилися. Тепер нам потрібно було вивчити питання про суд військового трибуналу, який на протязі 18 днів проходив у Миргородці над колишніми поліцаями, які розстрілювали своїх земляків миргородців. **Ми зібрали фотокопії матеріалів судового процесу,** який публікували газети районного, обласного та Всеукраїнського рівня.

У приміщенні будинку культури та біля нього – маса народу. Сюди прийшли ветерани, свідки розстрілу миргородців, діти розстріляних, онуки і правнуки, які ніколи не бачили своїх дідусів і бабусь. В скорботному мовчанні вони оглядають німих свідків жертв нацизму. Ніхто не соромиться своїх сліз, ніхто. Ось де стоять гумові чоботи, от рештки дитячого взуття, то – жіночі гребінці, напівзотлілі чоловічі ремені, вкриті нальотом монети. Це все, що залишилося від наших земляків розстріляних в період окупації. Всі останки зібрані в труни і виставлені в фойє. У кожного котилися сльози, коли проходили повз маленьку труну, що символізує загибель дітей. У 1978 році до 35-річчя визволення Полтавщини від фашистських загарбників відбулося захоронення останців жертв нацизму. На автомашини одна за одною лягають труни. Траурна процесія прямує за місто. У Братську могилу

поволі опускаються останки. Звучить траурна мелодія. А в повітря піднімаються голуби – провісники миру.

Захоронення останків жертв нацизму у Миргороді.

Біля будинку культури, де проходив суд ми взяли інтерв'ю у миргородців, чи пам'ятають вони судовий процес над поліцаями? Люди старшого покоління цей суд добре пам'ятали.

Любов Сергіївна пам'ятає суд, адже син підсудного поліцая жив по сусідству.

Сахно Олексій Якович особисто був присутній на судових засіданнях.

Але як вдалося притягти до відповідальності злочинців більше ніж через 30 років? Мабуть **найголовніше, що нам вдалося зробити це відшукати ту людину, яка впізнала свого ката більше ніж через три десятиліття.** Нею виявилася Даль Валентина Яківна, яка будучи 10-річною дівчиною на все життя запам'ятала того поліцая, який розстрілював її батька, а також поранив у ногу її саму за те, що вона благала відпустити рідного татуся. Тому і впізнала Валентина Яківна ката Запішного, хоча він багато разів змінював місце проживання та прізвище, навіть імітував власні поминки, коли таємно повернувся до Миргорода, після смерті тещі, для того, щоб забрати награване у розстріляних миргородських євреїв. Ми дізналися шокуючі факти, як у застінках гестапо, поліцаї Запішний та Мамчич підпалювали живцем матір, а батькові загонили голки під нігті, вирізали зірку на грудях, відрізали носа, заставляючи на це дивитися прив'язану 10-річну доньку Валу.

Ми зробили відеозапис цієї шокуючої розповіді. (Див. CD диск)

Потім ми побували біля будинку де колись проживав кат Запішний. Самого будинку на цей час вже не збереглося, в районі дев'ятої школи, де знаходився його будинок постійно підтоплювало житло і вони руйнувалися.

Поряд з будинком Бесараба Анатолія Йосиповича знаходився будинок поліцейського Запішного, неподалік школи № 9. Він добре його пам'ятає.

Тепер настав час провести виховний захід "У кожному місті був свій Бабин Яр". У актовій залі школи зібралися учні всіх старших класів, а також педагогічні працівники школи та станції юних туристів на чолі зі своїми директорами. На цей велелюдний захід ми запросили голову міської

організації ветеранів Василя Юхимовича Вертелецького, голову Миргородської єврейської спілки "Хесед Шахар" Михайла Леонідовича Рутгайзера, колишнього начальника Миргородського районного відділу

культури Олександра Ібрагімовича Муку та потерпілу під час розстрілів Валентина Яківна Даль. Цікаві розповіді, шокуючі спогади не залишили байдужими нікого з присутніх. Ми запросили на захід телестудію "Миргородом", яка показала відео репортаж для всіх миргородців. До речі в своєму анонсі диктор телебачення наголосив, що виховний захід вразив їхніх кореспондентів.

Валентина Яківна Даль отримала кулю від поліція у 10-річному віці, ставши інвалідом

Після цього ми знову написали в газету статтю «Виховний захід, який схвилював кожного», до речі на цілу сторінку (Додаток 10), яку місцеві жителі знову мали можливість бачити на протязі тижня у центрі міста. Також ми розмістили наші публікації на дошці інформації школи та СЮТур.

Потім ми, взявши примірник газети та купивши продуктовий набір, вирушили до Даль Валентини Яківни, адже в статті розміщувалось її

фото та все, що розповідала вона на виховному заході. Жінка була дуже задоволена нашим приходом, а ми в свою чергу вирішили допомагати їй і в подальшому.

Наступним нашим заходом був круглий стіл у приміщенні Миргородської єврейської громади, де зібралися люди, які з задоволенням

слухали нашу розповідь про проведені дослідження. Ми прийняли спільне рішення проводити спільні заходи і в подальшому.

Наші дослідження були оприлюднені на сайті Миргородської міської ради, Хорольського районного краєзнавчого музею, станції юних туристів ім. Давида Гурамішвілі та в ЗМІ.

Ми зібрали велику кількість свідчень про трагедію Голокосту, створили відеотеку фільмів, зробили власний відео репортаж про наші дослідження, записали відео спогади з потерпілими та свідками трагедії.

Нами зібрано велику кількість копій архівних документів та фотоматеріалів того часу.

Матеріали зібрані нами під час проведення різноманітних досліджень передані до краєзнавчого музею, міської бібліотеки, міської єврейської спілки, відділу освіти та шкіл міста.

Вважаємо за почесний обов'язок наводити лад біля пам'ятника розстріляним мирним жителям Миргорода.

Після проведеного дослідження нас найбільше вразило те,, що серед

величезної кількості убитих було дуже багато дітей. Тому дитячі іграшки,

залишені нами на місці розстрілів у різних містах, символізують нашу пошану дітей, яким не довелося погратися іграшками.

Місто Курорт
Миргород

Головна Новини Міська влада Про місто Фотогалерея Web-камери Зал засідань онлайн

Краєзнавча експедиція "У кожному місті був свій Бабин яр"

2018-11-15

Пошуковий загін "Скіф" Станції юних туристів презентував учням третьої школи матеріали, зібрані під час експедиції під назвою "У кожному місті був свій Бабин Яр". Школярам розповіли жахаючі факти про масові розстріли єврейського населення в роки Другої Світової війни.

Пошуковий загін СКІФ п...

Посмотреть позже Поделитесь

Випадков е фото

Перейти до галереї

Шукати

Пошук рішень та розпоряджень

ОГОЛОШЕННЯ

Запрошуємо на тематичний захід до Дня Гідності і Свободи

21 листопада о 12.00 у сквері Козацької Слави відбудеться тематичний захід з нагоди Дня Гідності і Свободи. Запрошуємо миргородців та представників трудових колективів взяти участь у заході.

Докладніше

Шановні миргородці!

Запрошуємо Вас взяти участь у мітингу-реквіємі з нагоди вшанування пам'яті жертв Голодомору в Україні який відбудеться 23 листопада 2018 року о 10.00 у Сквері біля Івано-Богословського собору (мікрорайон "Лічанка").

Докладніше

Скликається сесія

21 листопада 2018 року о 09.00 у залі засідань міської ради скликається сорок перша сесія міської ради сьомого скликання. На розгляд сесії винесено питань:

Докладніше

Архів оголошень
Poll ID 0 does not exist

Конкурс
результати

Сайт Миргородської міської ради розповідає про нашу роботу

Про страшну трагедію ми не дозволимо забути нікому, нагадуючи про це людям своїми дослідженнями, пошуковими експедиціями, зустрічами з людьми, публікаціями та виховними заходами. Цього забувати не можна. Пам'ять, про загиблих наших земляків, серед яких було багато дітей залишиться у серцях нинішнього та майбутніх поколінь.

Список використаної літератури та архівних джерел

1. Бабий Яр: человек, власть, история. Документы и материалы в 5 кн. Кн.1.Историческая топография. Хронология событий/ Сост.Т.Евстафьева, В.Нахманович.-К., 2004.
2. Бергер Е. Праведники // Русалка Дністрова, –1994.
3. Білоусько О.А., Киридон П.В., Пустовіт Т.П., Ревегук В.Я.: Новітня історія Полтавщини (II половина ХХ ст.): Підручник для 11 класу загальноосвітньої школи.-Полтава: „Оріяна”, 2007.- 312с.
4. Газета «Пирятинські вісті» 12.05.2016.
5. Газета «Прапор перемоги» 11.11.2000 р. №86-87.
6. Голокост [Електронний ресурс] – Режим доступу// uk.wikipedia.org
7. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. – К., 1993.
8. ДАПО ф.Л-105, оп.1, спр.135, арк.34.
9. ДАПО, ф.Р.-3388, оп. 1, спр. 688, арк. 2.
10. Дашкевич Я. Болючі проблеми в історії східної Європи // Україна вчора і нині. – К., 1993.
11. Документи Миргородської єврейської спілки "Хесед Шахар"// Архівний відділ Миргородської міської ради. Оп. 12, спр. 65.
12. Козлов В.А. Історія Хорола. – Полтава: Оріяна, 2006.
13. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк. – Львів, 1993.
14. Круглов А.И. Катастрофа украинского еврейства 1941-1944гг.: Энциклопедический справочник.-Х.: Каравелла, 2001.
15. Круглов А. Уничтожение еврейского населения Украины в 1941-1944 гг. Хроника событий. – Харьков, 1997.
16. Лік смерті [електронний ресурс], - Режим доступу // <http://poltava.archives.gov.ua/publication/lik-smerti-golokost-na-poltavshchini>
17. Матеріали 2-ої Всеукраїнської наукової конференції. м. Київ, 30-31 жовтня 2006, – К.:Зовнішторгвидав, 2007.
18. Микитенко О. Дорога зла і жалю.//Вісті Хорольщини. –1996. – 19 жовтня.
19. Микитенко О. Хорольський Бабин Яр // Урядовий кур'єр. - 1996. - 24 жовтня. - С.16.

20. Пам'яті жертв Голокосту [Електронний ресурс] – Режим доступу // <http://horol.adm-pl.gov.ua/news/pamyati-zhertv-golokostu> .
21. Полтавщина у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 (до 65-ї річниці Перемоги над фашизмом) [Текст]: інформаційно-довідкове видання/ редкол.: Г.П.Білоус, О.П.Гінзбург, В.В.Гудим та ін.; упоряд.: Г.П.Білоус, В.В.Коротенко, Т.П.Пустовіт та ін.) Держ. архів Полтавської обл.-Полтава: ТОВ „АСМІ”.-2010,- 340с.: іл.
22. Ревегук В.Я. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941-1945).- Полтава: Дивосвіт, 2010.- 229с.
23. Холокост на території ССРСР: Энцклопедия / Под ред. И.А.Альтмана.-М., 2009.
24. Холокост – Сопротивление – Возрождение. Еврейский народ в годы Второй мировой войны и послевоенный период. 1939-1948.Учебное пособие. – М. – Иерусалим, 2000.
25. Шульмейстер Ю. Гитлеризм в истории евреев. – К., 1990.
26. Щупак І.Я. Голокост в Україні: Пошуки відповідей на питання історії. – Навчальний посібник для учнів старших класів серед загальноосвітніх навчальних закладів. – Дніпропетровськ: Центр „Ткума”, 2005.
27. Яд Вашем [Електронний ресурс] – Режим доступу // <http://www1.yadvashem.org/righteous/righteousstable.html>

За час фашистської окупації Миргородщини, яка тривала рівно два роки, у районі було розстріляно 513 радянських громадян, у Німецьку відправлено 4507 юнаків і дівчат, спалено 158 державних, громадських і житлових будинків. Усі ці злочини творилися за допомогою фашистських прихвостів — поліцаїв. Особливу активність проявляв Запашний П. А. Він довго жмів сліди і недовго став перед обласним судом. Два тяжкі і Полтаві тривало засідання судової колегії під головуванням заступника голови обласного суду у кримінальних справах М. М. Анисимова, народних засідателів А. Г. Килимудина і В. А. Степаненко за участю прокурора О. В. Федяїна та адвоката В. А. Симонова над зрадником Батьківщиною Запашним. Він одержав по заслугі — на підставі статті 56 частини І кримінального кодексу Української РСР за провину засуджено до найсуворішої міри покарання — розстрілу. Присутні в залі схвально зустріли вирок.

НА ВІДМІНУ від поліцаїв «Мамничка», Петренків, Ксьонза та інших фашистських прихвостів, Запашний із залізничників. Він приїхав у наш край перед війною з Німева. Приступок знайшов на вулиці Бережанській у сім'ї Пашенків. А коли фашисти окупували район і в Миргороді створювалася поліція, охоче пішов служити німцям. Там були карні злочинці, розкуркулені, дезертири.

— Я не був поліцаєм, — довго і настирливо стверджував Запашний. Та як приховавши зраду Батьківщині, коли в 11 томах справи є неперечні докази злізлого обличчя ката? Про це йому у вічі казали свідки-миргородці, колишні «товариші по службі» — поліцаї.

— Я служив у армії, — продовжував підсудний.

Він називав то один, то інший авіаційні полки, але перевірити це було неважно — в людному з них Запашного не було. Пізніше, як кажуть, припертий до стіни фактами і неперечними доказами, підсудний визнає службу в поліції. Як і інші запродавці, він носив чорну форму, пілочки, особливо ненависну жовтоблакитну пов'язку.

Він прийняв присягу на вірність Німеччині, від якої одержав зброю. — У поліції був з осені сорок другого року, — вигукував Запашний. Чому з осені? Вогтузляв дівка запродавця знає, що його звинувачують у масових розстрілах, вчинених у Миргороді 1941 року. Невже він думає, що суд цього не знає? А судові відомо все. І те, що Запашний був заплечним ворогом Радянської влади, — теж! Про це сказали йо-

— Я не супроводжував колону, я не розстрілював, — одне твердить Запашний.

Він знає: свідки залишилися мало, мовляв, доведи. Та свідки були і є.

— Того дня, — розповідав А. Я. Іщенко, — я довався, що забрали моїх дідуса і бабусю. Пішов їх шукати... Серед інших колою приречених конвоював і Запашний. Він ішов з автоматом у кінці колони.

Ще 15 серпня 1978 року колишній поліцай Мамчи показав, де в момент розстрілу стояв він сам, а де Запашний. «Потім він разом зі мною штовхав ногами групи у рів і заривав їх землею», — Запашний, — як і інші, стріляв у приречених по команді німецького офі-

цера і начальника поліції Дмитренка. Після розстрілу, — пок а за в А. М. Панасенко, — він став на гребінь бруствера і кидав лопатю землі у рів. Посквознувшись, мало не впав».

— Запашний стріляв у свої жертви так, як і я, — сказав Шапочка. — Після розстрілу ми разом з ним вивипали. Каральну акцію поліцаїв «приречили». Ще б пак, у приречених перед розстрілом вони забрали всі коштовності, добротний одяг. Ному ж їх брав Запашний? Соби? Жінки? Вони були забезпечені. Чи дітям-близнюкам, які з'являлися на світ рівно через півроку після розстрілу? І він дивився їм у вічі, і жалів їх. Не так, як дітей приречених. А стріляв навіть у немовлят. Тепер через 46 років, Запашний усе «забув».

Виручувався, як вуж. Того не було, того не знаю. Знає він усе. Таке не забувається. Міг забути число, навіть місяць. Але щоб сам факт? Убивав же людей! Безневинних, які благали про пощаду.

МІРГОРОДЦІ не мирялися з «новими» порядками. Ширшав партизанський рух. Було багато співчуваючих партизанам. Це дратувало німців і поліцаїв. У листопаді та грудні того ж року вони схо-

пили близько 30 чоловік з числа партійного і радянського активу і доставили в тюрму. Допитували, знущалися і зараз, через кілька десятиліть не можна без хвилювання слухати жителя Хомутця О. М. Запорожченко.

— Мій чоловік Іван Васильович Запорожченко був тоді секретарем виконкому Хомутецької сільської Ради. Його залишили для підпільної роботи. Поліцаї видали його і заарештували. Раз віднесла у Миргород у поліцію чоловікові передачу, вдруге. А потім пішла, а його вже нема — розстріляли.

Для підпільної роботи залишили і вчителя математики з Хомутця Я. Ф. Воскобийника. Його дружина К. В. Воскобийник

Жінці пощастило уникнути «райської» Німець-

сильству. І про це «забув» Запашний. Та свідки вивели його на чисту воду. А хіба міг думати поліцаї, що в Миргородській лікарні збереться довідка, яка стверджує, що П. А. Даль лікувався з 4 по 26 березня? Діагноз: струс мозку.

Заарештованих тримали довго. Лише 9 серпня поліцаї на подвір'ї тюрми вкинули в машину члена ВКП(б) Я. Я. Дала, С. Т. Пака, В. Н. Гаркавченка та інших, відправили їх на кладовище і розстріляли. Не міг собі відмовити в задоволенні і Кат Запашний. Він і це дозволено у залі судового засідання брав найактивнішу участь у розстрілі активістів.

У СЕРЕДИНІ вересня 1943 року захоплю смаленим. Фашисти гнали на захід до Миргорода підходи радянські війська. Вояцькі розплати за злочини, Запашний втік. У одному з німецьких містечок він працював у вуглецевих майстернях до березня 1945 року. А на фільтраційному пункті у Польщі приховав службу в поліції, видав себе за винного в Німецьчину. Переховуючись від органів слідства, він змінив 12 місць проживання. З своєю дружиною домовився, щоб вона показала органам слідства, ніби її чоловік працював у німецькій цивільній організації шoferом. М. М. Пашенко так і зробила. Вона безовісно брехала на суді. А щоб заховати кінці у воду, Запашний через своїх родичів розповсюдив чутку, що після війни помер від тифу. Дома в цього приводу були влаштовані пишні поминки. Запашний знав свої гриби. Він настільки нахабно вів себе, що намагався дати хабар слідчому комітету державної безпеки.

— Вирок він слухав уважно. Стояв блідий і безпорадний. Де я ділає пиха, яка була притаманна колись. У притишеному залі давньо клацнули наручники. Вони щільно обвили руки ката, заплямовані кров'ю миргородчач. З рахунку скинуто і давність скоєних злочинів, і вік підсудного (йому 76 років). Катам нема пощенина. М. ОЛЕКСЕНКО.

Полтава—Миргород

ЗРАДИ НЕ ПРОЩАЮТЬ

Радянської влади, вислукувалися перед німцями, в своєму колі висловлювали незадоволення Радянською владою, вслякки вихваляли нові порядки». Першою квіткою для Запашного був, здавалося б, рядовий випадок. На початку осені 1941 року він зустрів В. С. Нечипоренка, який, бачте, посмія одягти червоноармійський кашкет. Червоний околиш збісів Запашного, і він тут же зривав його з чужої голови.

ОСОБЛИВО жахливим для зрадника Батьківщини є 28 жовтня 1941 року. О, як би він хотів вининути з пам'яті цю дату! Ще б пак! У цей страшний день німці і поліцаї зізнали на базарну площу єврейське населення і після обіду повели на північну околицю міста розстрілювати. На шляху до протитанкового рову до колони приречених приєднали радянських активістів та військовополонених. Це був останній день для сімей Карпових, Волкових, Прусів та багатьох інших, яких вигнали разом з маленькими дітьми, жінками, — старими, вже німецькими людьми. Це була остання дорога для члена ВКП(б) голови колгоспу П. Я. Коваленка. Це була остання дорога майже для 200 радянських громадян.

розповіла на суді, як розстріляли її свекра, заарештували і знищили чоловіка. Цього разу розстрілювали біля подвір'я крупозаводу (нині комбінат хлібопродуктів №1). І знову «відзначили» Запашний. Хоч він усе «забув», довелось пригадати. Секретар тюрми підполіцей Крилов у свій час показав: «...прийшло кілька німецьких солдат, поліцаїв, серед яких був і Запашний. Я видав заарештованих згідно з списком, їх розстріляли». А де діти від свідчень Шапочки, який не тільки у том І (листи справ 220 і 227) та том І 6 (л. с. 81 — 172), а й на суді прямо у вічі сказав, що поліцаї, серед яких був і Запашний, розділяли і роззули активістів і з віддалі 6—8 метрів в упор розстріляли І. Ф. Захарченка, І. В. Запорожченка, Я. Ф. Воскобийника та інших (серед них була і жінка, прізвисько якої так і не вдалось встановити). Хіба тільки Шапочки? Невже не запам'яталися катюзи колочів слова патріотів?

— Що ви робите? Прийдуть наші — сповна помстяться!

В останню мить життя вони вірили в перемогі і мужньо прийняли смерть.

РОБОТИ в поліції було чимало. Відщепенці патрулювали по-

лицю, охороняли об'єкти від нападів партизанів, заарештовували і відправляли людей на каторжні роботи у Німецьчину. Важко тепер сказати, скільки юнаків і дівчат позбавив тоді Батьківщини Запашний, але свідки є. — Чого б же я не знала підсудного? Знаю, й добре. Ми були сусідами. Він жив через п'ять хат від мене, — дає показання Є. Ф. Ксьонз. — Прийшов до нас у 42 році. «Ти заарештована» — каже, — «Петре, — благаю його, — та ми ж сусіди!»... «Нічого не знаю. Я виношу наказ». Мені відпустили на другий день Запашний тут як тут. Знову забрав мене і здав.

Важко сказати, чим би закінчилося це знущання, та на крик потерпілих Дала прибгли два німці. Вони й покляли край на-

Шека Миргородщина у В В В (газета № 105)

Додаток 2. Фото 1. Місце де знаходилось приміщення гестапо у Миргороді

Фото 3. Робота у міському архіві

СЛУЖБА
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ
В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

31.10.2001р. № А/З-19886

На №

Голові Миргородської міської
єврейської громади
РУТРАЙЗЕРУ М.Л.

Полтавська область
м. Миргород,
вул. Гоголя, III, кв. 26

Шановний Михайле Леонідовичу!

На Ваш лист стосовно розстріляних в 1941р. в м. Миргороді громадян єврейської національності повідомляємо, що в архіві Управління СБУ в Полтавській області зберігається декілька архівних кримінальних справ стосовно осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності за зраду Батьківщині та пособництво по м. Миргороду та Миргородському району. Ознайомити Вас з вищезгаданими справами ми не можемо, оскільки відповідно до ст.ст. 2, 7 Закону України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" від 17.04.1991р., обвинувачені по справі названі обґрунтовано засудженнями і таким, що не підлягають реабілітації.

Наводимо витяги із показань обвинувачених та свідків по даних справах:

"В конце 1941г польские и немецкие солдаты произвели массовые аресты граждан еврейской национальности города и заключили их под стражу на Миргородской базарной площади".

"28 октября польские, получив по 15 боевых патронов каждый вместе с немецкими солдатами и другими полицейскими отконвоировали около 200 обреченных на смерть советских граждан еврейской национальности, среди которых были дети, женщины и старики, на северную окраину города Миргорода к противотанковому рву".

"...На месте казни группа полицейских, отобрала у обреченных ценности и одежду, все обреченные были отнесены карателями к бровкам противотанкового рва. С расстояния не более 10 метров по команде немецкого коменданта и начальников полиции полицейские и немцы открыли огонь по своим жертвам".

"В числе убитых были ... еврейские семьи: Духовицкого - 4 чел., Брова - 4 чел., Слободкина - 3 чел., Раавосичкине - 4 чел., Жолкова - 5 чел., Мостиславского - 3 чел., Зингона - 2 чел., Мазуровской - 5 чел., Бродской - 3 чел., Дроцкого - 3 чел., Цууда - 4 чел., Данилевского - 2 чел., Динине - 3 чел., Дубинского - 3 чел., Давидовича - 4 чел. и другие" /Данная записка/.

Додаток 3. Лист Управління СБУ в Полтавській області № А/З-19886 від 31.10.2001 року Голові Миргородської єврейської громади про розстріли нацистами мирних жителів Миргорода

Список мирних жителів, розстріляних під час окупації Миргорода

1. Агранович Б.
2. Агранович М.
3. Агранович С.
4. Андреев І.А.
5. Бажан К.М.
6. Балицький В.І.
7. Баришполець Д.
8. Безклучний З.
9. Бехер Х.П.
10. Бехер Х.
11. Беленька і дитина
12. Беленький
13. Білич А.П.
14. Білич А.І.
15. Богомолів
16. Богомолова і двоє дітей
17. Бойко Х.П.
18. Браславський
19. Браславський
20. Браславський
21. Брискман І.Є.
22. Брискман К.І.
23. Брискман М.Я.
24. Бродська С.
25. Бродська А.
26. Бродський В.
27. Бродський Л.
28. Бутяга Л.І.
29. Бухувер
30. Бухувер
31. Витушка І.Д.
32. Видергауз С.Н.
33. Винокуров М.
34. Вишневський
35. Вишневська
36. Вовк П.С.
37. Вовк У.С.
38. Волков Е.
39. Волкова Г.
40. Воскобійник І.А.
41. Всякий І.І.
42. Гаврик А.А.
43. Гавриш П.
44. Гавриш П.К.
45. Гальперіна і дитина
46. Гаркавченко В.Н.
47. Голубовська О.
48. Горбаненко Н.
49. Грумберг
50. Грумберг
51. Грумберг і троє дітей
52. Гуревич Ф.Л.
53. Даль Я.Я.
54. Данюшевська і дитина
55. Длин
56. Длин
57. Длин і троє дітей
58. Донін Я.
59. Дулепов А.В.
60. Дун Р.З.
61. Дун Ю.
62. Дьяченко К.І.
63. Ємельник В.Б.
64. Жабська В.і.
65. Заливчий Ф.Д.
66. Заславський
67. Заславський
68. Заславський С.Х.
69. Заславська Д.Д.
70. Захарченко Н. Ф.
71. Златопольська
72. Златопольська
73. Златопольська
74. Златопольський
75. Златопольський
76. Злобіна
77. Злобинська Г.Г.
78. Злобинська Т.І.
79. Злобинський А.М.
80. Зорін І.С.
81. Іващенко Г.А.
82. Ізмайлович В. і дитина
83. Ільїнський Д.
84. Ільченко В.А.
85. Канєвський
86. Канєвська
87. Канцлер І.
88. Каплун І.Є.
89. Карасик З.І.

- 182.Пресман
183.Прижевська і двоє дітей
184.Рівкіна
185.Ренхін
186. Ренхін
187.Радченко П.І.
188.Раєвський Г.М.
189.Рознощик
190. Рознощик
191. Рознощик
192.Резенфельд М.
193.Резніченко П.С.
194.Рівкінд С.
195. Рівкінд Е.
196.Ричко П.І.
197.Рогозовський Г.А.
198.Рублевський М.
199.Руденко П.А.
200.Свіренко І.Ф.
201.Сегенадзе С.В.
202.Снігор І.А.
203.Савинська
204. Свинський М.
205. Савинський Ф.
206.Сальник Е.
207.Сафонові В.А.
208.Семеренко і діти
209.Сиваш Л.С.
210.Симоновська
211. Симоновська
212.Симоновський
213.Скасенко
214.Слободкіна Г. і дитина
215.Смоляковська В.
216.Слуцький А.З.
217.Сморозинський Г.Я.
218. Смородинська С.
219.Стрільчевський І.
220.Тендлер
221. Тендлер і четверо дітей
222.Терещенко М.І.
223.Тимощенко В.І.
224.Телушан Г.П.
225.Тригубенко К.С.
226.Уліцька С.
227.Уліцький М.
228.Усманцев М.М.
229.Фесенко Ф.
230.Фрог
231. Фрог
232. Фрог і дитина
233.Христенко Д.А.
234.Худолінська
235.Худолінський
236.Цейткін М.
237.Циліна
238.Швачич А.П.
239.Шилет і троє дітей
240.Шульженко П.А.
241. Шульженко П.А.
242. Шульженко Т.М.
243.Етингон Л.
244. Етингон Е.Н.
245.Юровська Є. і 5 дітей
246. Юровська С.П. і 5 дітей
247. Юровський Г.
248. Юровський Я.М.
249.Яблоновська
250.Ященко Г.К.

- 182.Пресман
183.Прижевська і двоє дітей
184.Рівкіна
185.Ренхін
186. Ренхін
187.Радченко П.І.
188.Раєвський Г.М.
189.Рознощик
190. Рознощик
191. Рознощик
192.Резенфельд М.
193.Резніченко П.С.
194.Рівкінд С.
195. Рівкінд Е.
196.Ричко П.І.
197.Рогозовський Г.А.
198.Рублевський М.
199.Руденко П.А.
200.Свіренко І.Ф.
201.Сегенадзе С.В.
202.Снігор І.А.
203.Савинська
204. Свинський М.
205. Савинський Ф.
206.Сальник Е.
207.Сафонові В.А.
208.Семеренко і діти
209.Сиваш Л.С.
210.Симоновська
211. Симоновська
212.Симоновський
213.Скасенко
214.Слободкіна Г. і дитина
215.Смоляковська В.
216.Слуцький А.З.
217.Сморозинський Г.Я.
218. Смородинська С.
219.Стрільчевський І.
220.Тендлер
221. Тендлер і четверо дітей
222.Терещенко М.І.
223.Тимощенко В.І.
224.Телушан Г.П.
225.Тригубенко К.С.
226.Уліцька С.
227.Уліцький М.
228.Усманцев М.М.
229.Фесенко Ф.
230.Фрог
231. Фрог
232. Фрог і дитина
233.Христенко Д.А.
234.Худолінська
235.Худолінський
236.Цейткін М.
237.Циліна
238.Швачич А.П.
239.Шилет і троє дітей
240.Шульженко П.А.
241. Шульженко П.А.
242. Шульженко Т.М.
243.Етингон Л.
244. Етингон Е.Н.
245.Юровська Є. і 5 дітей
246. Юровська С.П. і 5 дітей
247. Юровський Г.
248. Юровський Я.М.
249.Яблоновська
250.Ященко Г.К.

СПИСОК євреїв, розстріляних фашистами 15(16) жовтня 1941р. в Засульському Ярі	
1	<u>Абрамови Самсон, Валя, Рая, Роза, Сіма</u>
2	<u>Агранович Борис, Веніамін, Віра, Хеся</u>
3	<u>Анопольські Бруха, Ізраїль, Лейзер, Сара, Хана</u>
4	<u>Апельбаум Михайло</u>
5	<u>Аронови Борис, Соломон, Геня, Іда, Сара, Лідія</u>
6	<u>Барановські Віра, Шнеєр</u>
7	<u>Бараш Гітл, Лев</u>
8	<u>Бахмутські Рая, Янкель, Берта</u>
9	<u>Беленький Абрам</u>
10	<u>Білявські Хая, Євген, Рувим, Циля</u>
11	<u>Березовські Еля, Єфим, Роза</u>
12	<u>Бердичевський Семен</u>
13	<u>Берлавская Галина</u>
14	<u>Бершицкий Азарій</u>
15	<u>Биренберг Минца</u>
16	<u>Богатиреви Марія, Роза,</u>
17	<u>Борсукова Марія</u>
18	<u>Браславские Люся, Песя, Роза, Феня, Фрида, Циля, Аврам, Ілля, Лейб, Ривка, Фрида, Еля, Олексій</u>
19	<u>Брейман Малка, Михл, Хана</u>
20	<u>Брискин Лейб</u>
21	<u>Бронштейн Азарій, Марія</u>
22	<u>Брохина Хана, Моїсей</u>
23	<u>Будинштейн Ася, Гене, Люба, Маара, Фима, Фрума, Янків</u>
24	<u>Буніни Анатолій, Бася, Йосип, Наум, Лора</u>
25	<u>Бухбіндер Леонід, Моїсей, Сара</u>
26	<u>Вайнблат Хава, Юхим, Ріва</u>
27	<u>Ваксман Геня</u>
28	<u>Варшавские Веніамін, Лея</u>

31	<u>Волин Белла</u>
32	<u>Волоцький Мирон</u>
33	<u>Воронов Яків</u>
34	<u>Гайсинські Хая, Мендель</u>
35	<u>Гельфгат Аза</u>
36	<u>Гиндин Зяма, Муся, Роза, Сура</u>
37	<u>Гітліц Зелік</u>
38	<u>Глозман Лев, Ривн, Естер, Давид, Петро,</u>
39	<u>Голинські Григорій Маня, Наум, Етя</u>
40	<u>Голод Йосип</u>
41	<u>Гольдберг Шмуель</u>
42	<u>Горбуліна Раїса</u>
43	<u>Городецкий Лев</u>
44	<u>Гофман Ніна, Раїса</u>
45	<u>Граник Бела, Марія</u>
46	<u>Грибникова Соня</u>
47	<u>Гримберг Діна, Рада, Алік</u>
48	<u>Грингольц Абрам</u>
49	<u>Гросс Лев</u>
50	<u>Гулянські Віра, Галина, Гіта Ліза, Поліна Раїса Олександр Борис Григорій Йосип Янкель</u>
51	<u>Гурвич Моше, Абрам, Зальман, Лілія</u>
52	<u>Давиденко Борис</u>
53	<u>Давидови Матвій, Сара</u>
54	<u>Давидсон Леонід</u>
55	<u>Давидови Матвій Зінаїда Сара</u>
56	<u>Дашковські Арон, Гіта</u>
57	<u>Дубинські Елла, Юдиф, Григорій, Йосип</u>
58	<u>Дун Люба</u>
59	<u>Дун Юзя</u>

29	<u>Виноградские Белла, Бенціон, Борис</u>
30	<u>Вишневі Гута, Люба</u>
62	<u>Єрухимович Арон Цвія</u>
63	<u>Живелик Лейб</u>
64	<u>Жуковская Ита Софья</u>
65	<u>Закревский Даниил</u>
66	<u>Зарахович Мая, Ревека</u>
67	<u>Зарецкие Берта Хася Александр Леонид</u>
68	<u>Зевин Иосеф</u>
69	<u>Зелик Ирина Михаил Семён</u>
70	<u>Зелькин Израиль</u>
71	<u>Зильман Соня, Яков</u>
72	<u>Зискин Израиль</u>
73	<u>Злобин Лев</u>
74	<u>Злотокриловы Итель, Яков</u>
75	<u>Злотокрилов</u>
76	<u>Золотниковы Мейер Хава</u>
77	<u>Израилевский Лия</u>
78	<u>Искольд Ева, Наум, Сёма, Циня</u>
79	<u>Ищенко Алик, Неся</u>
80	<u>Кабаков Юрий</u>
81	<u>Кагановы Феликс, Эстер</u>
82	<u>Казакевич Моше</u>
83	<u>Каменецьки Этя</u>
84	<u>Каминский Яков</u>
85	<u>Каневские Ида Мария Рахиль Фрума</u>
86	<u>Каплун Зельман</u>
87	<u>Капустины Басшева, Дова, Янкель, Янкл, Бат Шева</u>
88	<u>Карлины Абрам, Миша, Катя</u>
89	<u>Картун Велвел, Ривка, Сара, Эстер</u>
90	<u>Кауфман Дора</u>
91	<u>Кац Александра, Либер, Муся, Эйзер</u>
92	<u>Каценельсон Анатолий, Зисл, Полина</u>
93	<u>Коваль Борис, Галина, Зоя</u>
94	<u>Коган Борис, Владик, Двоя, Мина</u>

60	<u>Дунаевскі Бася, Давид</u>
61	<u>Дунска Єля</u>
97	<u>Кольчинскі Беня, Хана, Нема</u>
98	<u>Коршак Екатерина</u>
99	<u>Костюковский Лея</u>
100	<u>Котина Евгения</u>
101	<u>Котлик Борис, Дуня, Моисей, Наум, Оня, Хаим, Циля, Эстер</u>
102	<u>Котляревская Ада</u>
103	<u>Краз Хана, Яков</u>
104	<u>Красиков Иосиф</u>
105	<u>Краснопольская Любовь, Ольга</u>
106	<u>Криворук Хаим</u>
107	<u>Кругляковы Двейра, Ефим, Лейба, Рахиль</u>
108	<u>Курлянские семья 7 чел.</u>
109	<u>Куснер Лейба, Сура, Хана, Хая</u>
110	<u>Кушникович Давид</u>
111	<u>Лазарис Рейза, Руня</u>
112	<u>Лапа Вениамин, Рахиль</u>
113	<u>Лапина Ида</u>
114	<u>Левин Вера, Либа, Риве, Цирель, Шломо, Софья</u>
115	<u>Левитанские Фаня Хана Шура Арон Лев</u>
116	<u>Легат Зина, Лея, Наум</u>
117	<u>Лейзерзон Михаил, Софья</u>
118	<u>Либерман Борис</u>
119	<u>Ливант Лейвик, Ольга, Сара</u>
120	<u>Литовка Лия</u>
121	<u>Локшины Абрам, Гиля, Илья, Любовь</u>
122	<u>Любинская Зина</u>
123	<u>Лохвицкая Дора</u>
124	<u>Макаревич Дуня, Изя, Яша</u>
125	<u>Мардер Арон, Бася, Давид, Исаак, Ицек, Лазарь, Сима, Соня</u>
126	<u>Махтины Мордехай, Аня, Лея</u>
127	<u>Машинские Геня, Михаил, Сара, Хая</u>
128	<u>Мейеркепель Иосиф</u>
129	<u>Мельников Мейер, Бейля</u>

95	<u>Козакевич Абрам, Берах, Илья, Рахиль</u>
96	<u>Койфман Игорь, Соня</u>
132	<u>Мошинские Миша, Файгель, Хая</u>
133	<u>Найговзен Михаил</u>
134	<u>Немец Наум, Сима, Сара, Хая, Абрам, Изя, Иосиф</u>
135	<u>Немировский Бабл</u>
136	<u>Непомнящий Нафтула</u>
137	<u>Новосельская Сара</u>
138	<u>Озерянские Лев, Лия, Мария</u>
139	<u>Островский Ида, Сара</u>
140	<u>Павлоцкий Семён</u>
141	<u>Палем Тамара</u>
142	<u>Пескина Фая</u>
143	<u>Печерский Лев</u>
144	<u>Пиндрик Хана, Яков</u>
145	<u>Писменные Доба, Генрих</u>
146	<u>Погуляевские Рахель, Исаак</u>
147	<u>Поддубная Екатерина</u>
148	<u>Поляк Михаил</u>
149	<u>Портной Моисей</u>
150	<u>Привен Моисей</u>
151	<u>Пригоротский Евсей</u>
152	<u>Рабинович Иосиф, Марк, Оля, Соломон, Эла</u>
153	<u>Райз Авраам, Ривка</u>
154	<u>Розенфельд Груня и семья 6 чел.</u>
155	<u>Резницкие Михаил, Этл</u>
156	<u>Робские Рива, Циля, Янкель</u>
157	<u>Рогачевский Хая</u>
158	<u>Роговие Бася, Клара, Нюся, Рива, Изя, Файвиш</u>
159	<u>Роднянская Соня</u>
160	<u>Розенфельд Арон, Бася, Григорий, Люся, Мария</u>
161	<u>Розов Маисей, Стера</u>
162	<u>Рубановские Пая, Татьяна, Наум</u>
163	<u>Рудля Илья</u>

130	<u>Мирецкий Янкель</u>
131	<u>Могилевские Блюма, Зина, Моисей, Мотя, Рафаил, Рахиль, Эсфирь</u>
167	<u>Рябкин Хася</u>
168	<u>Савранская Фейга</u>
169	<u>Сандомирские Белла, Петр</u>
170	<u>Салавьовы Меир, Фейга</u>
171	<u>Свойские Зина, Лия</u>
172	<u>Сендеровы Хана, Хая</u>
173	<u>Серебряные Герш, Зельда</u>
174	<u>Синайские Нина, Яков</u>
175	<u>Скитские Галина, Майя, Маргарита, Михля, Витя</u>
176	<u>Скют Бася, Вера, Изя, Ошер, Роня, Фима</u>
177	<u>Скоробогат Зельман, Нелля, Яков</u>
178	<u>Скороход Меир</u>
179	<u>Слуцкие Александра, Зельман, София</u>
180	<u>Слободкина Люба</u>
181	<u>Сморозинские Арон, Семён</u>
182	<u>Сновские Белла, Рахиль, Роза, Соня, Давид, Миша</u>
183	<u>Станиславские Зельман, Клементия, Макс, Мелех, Фрида</u>
184	<u>Стучевские Эля Зяма Мила</u>
185	<u>Супоницкие Евсей, Илья, Рувим, Семен</u>
186	<u>Сухолуцкий Яков</u>
187	<u>Тантлевские Зинаида, Адольф, Виктор, Григорий, Роман</u>
188	<u>Татиевский Моисей</u>
189	<u>Тверской Ушер</u>
190	<u>Тираспольские Мария, Фаина, Фейга, Зиновий, Зяма</u>
191	<u>Тифопольские Неся, Ноях, Элка</u>
192	<u>Тольчинская Раиса</u>
193	<u>Топоровски Яков</u>
194	<u>Ушанский Вера</u>
195	<u>Фасман Хаим</u>
196	<u>Форер Рива, Шура, Эсфирь, Яков</u>
197	<u>Фукс Анна, Давид, Доня</u>
198	<u>Хазанович Шломо</u>

164	<u>Рудницкий Пинхус</u>
165	<u>Рудовские Рася, Израиль, Фаина, Янкель, Лазарь, Рувим, Янкель</u>
166	<u>Русаковы Авраам, Мариам</u>

199	<u>Хаит Николай</u>
200	<u>Халамейзер Вульф</u>
201	<u>Ханин Рахиль, Яков</u>

202	<u>Хейфец Рая, Феня, Моше</u>
203	<u>Хитрик Соломон, Феня</u>
204	<u>Хлевнер</u>
205	<u>Хольмер Рафаил</u>
206	<u>Хотяковы Исроэль, Михаил, София, Люба</u>
207	<u>Хусид Макс</u>
208	<u>Цап Клара</u>
209	<u>Черницкие Елена, Геня, Давид, Рива, Семён, Яков</u>
210	<u>Чернышovy Лёня, Лиза</u>
211	<u>Черп Макс</u>
212	<u>Чигринский Давид</u>
213	<u>Шапран Сара, Светлана</u>
214	<u>Шкловские Гудя, Зельда, Лея, Лиля, Полина, Ривка, Роня, Фейга, Хая, Элка, Миша, Абрам, Гудя, Зельда, Копель, Лея, Нахман, Ошер, Песя, Рахиль, Рива, Роня, Рувин, Ушер, Фейга, Хаим, Хая, Элка</u>
215	<u>Шнейдер Бася, Изя, Иосиф, Филип, Давид, Стасик, Хана</u>
216	<u>Шнитман Сара, Сендер, Цина</u>
217	<u>Шполянские Лея, Хаим, Эфраим</u>
218	<u>Шрайбман Мойше</u>
219	<u>Эйгины Полина, Сима, Софья</u>
220	<u>Эйнгор Менаше, Ципа</u>
221	<u>Элькины Бася, Борис, Лена</u>
222	<u>Эпштейн Бетя</u>
223	<u>Эренбург Абрам, Мера, Нина, Пейся, Сара, Хана</u>
224	<u>Юровские Бася, Борис, Буся, Галя, Геня, Геся, Дора, Исаак, Кисиль, Константин, Поля, Хася</u>
225	<u>Юровские Бася, Борис, Буся, Галя, Геня, Геся, Дора, Исаак, Кисиль, Константин, Поля, Хася</u>
	Та інші, чії імена не можливо встановити, так як їх родини були повністю розстріляні, а свідки повмирали

ОГОЛОШЕННЯ

Всі жиди — мешканці м. Лубень та онолиці — мають з'явитися з метою переселення в четвер 16-го жовтня до 9-ої години ранку на вул. Замостя № 3 (бувші міські дачі).

Необхідно взяти з собою харчі на три дні і теплий одяг.

Хто не виконає цього наказу буде РОЗСТРІЛЯНИЙ.

Хто самовільно заходить у зачинені жидівські помешкання або буде їх грабувати, буде РОЗСТРІЛЯНИЙ.

Арійських мешканців (українців та росіян) міста вживається доносити про тих жидів, які не підкоряться цьому наказові.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Все евреи, проживающие в г. Лубнах, должны явиться 16 октября 1941 г. в 9-ти часам утра в дом № 3 по ул. Замостье (бывшие городские дачи) с целью переселения.

Необходимо взять с собой продовольствие на три дня и теплую одежду.

Неисполнившие этого приказа будут РАССТРЕЛЯНЫ.

Кто самовольно будет заходить в закрытые еврейские квартиры или будет грабить эти квартиры, будет расстрелян.

Арийские жители города (украинцы и русские) призываются доносить о евреях, не исполнивших этого приказа.

BEKANNTMACHUNG

Alle jüdischen Einwohner der Stadt Lubny und Onolitsy haben sich Donnerstag den 16. Oktober 1941 bis 9 Uhr vormittags zum Umsiedlung in der Zamoschtsya Nr. 3 einstellen zu befehlen.
Mitte dementsprechend Verpflegung für drei Tage und warme Kleidung.
Wer dieses Bekanntmachung nicht Folge leisten, erschossen!

Alle jüdischen Einwohner der Stadt Lubny und Onolitsy haben sich Donnerstag den 16. Oktober 1941 bis 9 Uhr vormittags zum Umsiedlung in der Zamoschtsya Nr. 3 einstellen zu befehlen.
Mitte dementsprechend Verpflegung für drei Tage und warme Kleidung.
Wer dieses Bekanntmachung nicht Folge leisten, erschossen!

Додаток 5. Фотоматеріали, що зберігаються у Лубенській єврейській громаді. Оголошення про збір євреїв для переселення. Перед розстрілом у Засуллі.

**Додаток 6. Фото 6. Пирогова Левада
Фото 7. Дитячі іграшки в знак пам'яті розстріляним дітям**

Додаток 7. Фото 8. Панорама концтабору у Хорольському краєзнавчому музеї
Фото 9. Меморіальний комплекс «Хорольська яма»

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО НАМІР**ОТРИМАТИ ДОЗВІЛ НА ВИКИДИ ЗАБРУДНЮЮЧИХ РЕЧОВИН В АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ**

Товариство з обмеженою відповідальністю "БЕЙКЕНЬ ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНА", відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 13 березня 2002 р. № 302 "Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних із видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами", має наміри розробити документи, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та отримати дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами бурової установки під час роботи на свердловині №56 Комишнянського ГРП, розташованої в межах Комишнянської селищної ради, Миргородського району.

Детально ознайомитися з "Інформацією про отримання дозволу на викиди", а також звернутися громадянські організації та окремі громадяни можуть протягом 30 днів із дня даної публікації до Миргородської райдержадміністрації за адресою: м. Миргород, вул. Гоголя, 120.

Адміністрація ТОВ "БЕЙКЕНЬ ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНА"

ЩО ОЧІКУВАТИ У ЗНО-2019**ТЕРМІН ПРОВЕДЕННЯ:**

20 травня - 13 червня 2019 року

ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Кількість предметів: кожен зареєстрований учасник ЗНО має право скласти тести не більш як із чотирьох навчальних предметів із переліку: українська мова і література, історія України, математика, біологія, географія, фізика, хімія, англійська мова, іспанська мова, німецька мова, французька мова.

Зміст сертифікаційних робіт відповідатиме програмам ЗНО, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 03 лютого 2016 року №77 "Про затвердження програм зовнішнього незалежного оцінювання для осіб, які бажать здобувати вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти" (ці ж програми були чинними під час розроблення тестових завдань 2018 року).

ЗНО-ДПА

Для учнів закладів загальної середньої освіти, які в 2019 здобувають повну загальну середню освіту, результати ЗНО з трьох предметів зараховуються як результати ДПА:

1. Українська мова і література (результат виконання завдань з української мови, у тому числі власного висловлення на дискусійну тему).

2. Математика або історія України (період XX - початок XXI століття).

3. Один із навчальних предметів (за вибором випускника): біологія, географія, фізика, хімія, іноземні мови.

Для учнів (слухачів, студентів) закладів професійної (професійно-технічної), вищої освіти, які у 2019 році завершують здобуття повної загальної середньої освіти, результати ЗНО з двох предметів зараховуються як результати ДПА:

1. Українська мова і література (результат виконання завдань з української мови, у тому числі власного висловлення на дискусійну тему).

2. Математика або історія України (період XX - початок XXI століття) на вибір учня (слухача, студента).

Харківський регіональний центр оцінювання якості освіти звертає увагу всіх, хто планує у 2019 році реєструватися для участі у ЗНО: необхідно завчасно потурбуватися про отримання паспорта, реєстрація на ЗНО здійснюється за наявності паспорта.

Для забезпечення оперативного ознайомлення з актуальними новинами стосовно ЗНО-2019 створено безкоштовний мобільний додаток "Харківський РЦОЯО". Завантажити офіційний мобільний додаток сайту "Харківський РЦОЯО" можна у Play Market.

Більше інформації: Український центр оцінювання якості освіти: www.testportal.gov.ua, Харківський регіональний центр оцінювання якості освіти: www.zno-kharkiv.org.ua

Директор - Сидоренко Олександр Леонідович, доктор соціологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України.

Додаткова інформація з питань ЗНО: Якушева Олена Сергіївна, спеціаліст зі зв'язків із громадськістю (057) 705 07 37, (097) 83 23 496

ЮНАКИ З ПОЛТАВЩИНИ ІДУТЬ СЛУЖИТИ В ЗСУ

У рамках осіннього призову на строкову військову службу, який триває з 1 жовтня 2018 року, з Полтавського обласного збірного пункту вже призвано і відправлено до військ більше 300 призвоників.

За 23 дні жовтня більше 8 тисяч призвоників пройшли районні призовні комісії, щодня кожного було прийнято рішення.

28 ЖОВТНЯ - ДЕНЬ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ ВІД НАЦИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ**БАБИН ЯР БУВ У КОЖНОМУ МІСТІ**

Цікаву експедицію провели вихованці пошукового загону "Скіф" станції юних туристів ім. Давида Гурамішвілі, учні ЗОШ I-III ст. №3 під керівництвом вчителя школи Марченко С.В. в рамках підготовки до обласної красзнавчої конференції "Полтавщина - земля моя свята".

Підорож була здійснена напередодні дня страшної трагедії, що сталася у Миргороді 28 жовтня 1941 року, коли було розстріляно 200 чоловік, більшість яких були єврейської національності, серед них було близько 60 дітей.

На виїзді з Миргорода стоїть пам'ятник Скорботна мати, який вважає: мати пригортає дитину, захищаючи її від неминучої смерті. На меморіальній дошці десятки прізвищ, деякі навіть без ініціалів, а біля деяких надпис "дитина". Саме тут спочатку і побували учасники пошукової експедиції.

У Миргороді в далекому 1941 році євреям наказали з'явитися на базарну площу для переселення в іншу місцевість. Поліцейські обійшли квартири євреїв і опечатали їх. Начальник німецької зондеркоманди вищував у

залишався місцем масових розстрілів людей, серед яких підпільники, комуністи, психічно хворі, священики та жителі ромської національності. Дотепер точно невідомо, скільки євреїв було знищено в Бабиному Яру, але, як свідчать історики, близько 150 тисяч осіб. На місцях розстрілів встановлено 25 пам'ятників і пам'ятник вбитим євреям у вигляді менори, і пам'ятник громадянам та військовополоненим, і пам'ятний знак розстріляним священикам, і монумент "Ромська кибитка", і пам'ятник розстріляним дітям та інш.

Миргородські пошуковці привезли іграшки і залишили їх біля пам'ятників у різних населених пунктах, де віднабували пам'яті про загиблих. Учасники пошукової експедиції схилили голови перед загиблими Героями Небесної Сотні, які віддали своє життя за нашу свободу, а також побували на виставці військової техніки біля меморіального комплексу Батьківщина-мати.

Іван КІРІЧЕНКО, методист, керівник пошукового загону "Скіф" станції юних туристів ім. Давида Гурамішвілі.

"МОЯ БАТЬКІВЩИНА - УКРАЇНА"
ВИХОВНИЙ ЗАХІД, ЩО СХВИЛЮВАВ КОЖНОГО

12 листопада 2018 року в актовій залі ЗОШ І-ІІІ ст. №3 за ініціатири вихованців пошукового загону "Скіф" станції юних туристів імені Давида Гурамішвілі відбувся виховний захід на тему: "У кожному місті був свій Бабин Яр" у рамках підготовки до участі у Всеукраїнській краєзнавчій експедиції учнівської молоді "Моя Батьківщина - Україна".

У вступному слові директор станції юних туристів Ім. Давида Гурамішвілі Ніколаєнко Василь Леонардович та директор ЗОШ І-ІІІ ст. №3 Пляшник Людмила Сергієвна наголосили на важливості краєзнавчої роботи з вивчення історії рідного краю, збереження історичної пам'яті та плідної співпраці між школою та станцією юних туристів.

Юні краєзнавці заговорили на захід шанованих у місті людей: ВЕРТЕЛЕЦЬКОГО Василя Охримовича - голову Миргородської міської організації ветеранів України, РУТГАЙЗЕРА Михайла Леонідовича - керівника Миргородського громадського центру "Хесед Шахар", МУКУ Олександра Ібрагімовича - колишнього начальника Миргородського районного відділу культури; ДАЛЬ Валентину Яківну - безпосереднього свідка розстрілів людей у Миргороді.

Спочатку пошуковці, використовуючи фотопрезентації та відеоматеріали, прозвували про свої дослідження, більш детально зупинившись на останній пошуковій експедиції, що була проведена за маршрутом Миргород-Хоролі-Кременчук.

На порозі Хорольського районного краєзнавчого музею нас радо зустрічала його директор - Кікоть Алла Анатоліївна, подарувати кожному члену експедиції пам'ятні буклети, випущені працівниками музею. У музеї зберігається велике кількості матеріалів про розстріли нацистами людей у роки Другої світової війни. Затамувавши подих, діти слухали екскурсовода Петльову-Неплю Георгієвну. Фотосувороїд проводив молодший науковий працівник музею Швайдик Олег Миколайович. Потім разом із працівниками музею відвідали меморіал "Хорольська яма", пам'ятник жертвам концтабору "Хорольська яма" "Скорбота", територію колишньої ями-кар'єру, де утримувалися віськовополонені, а також братську могилу мирних жителів єврейської національності на західній околиці Хоролів. Завдяки опрацьованним документам ми дізналися, що відразу після окупації Хоролів у вересні 1941 року німецькі нацисти встановили жорстокій терористичний режим. Особливу жорстокість проявляли фашисти до єврейського населення Хоролів та їх родичів з інших міст, що зупинилися в Хоролі через неможливість евакуюватися. Тут нацисти продовжували людоїгннівницьку ідею знищення євреїв - Голокост. Незначна частина євреїв ще до початку окупації зуміла вижити. Із 855 жителів Хоролів єврейської національності в Хоролі залишилося більше половини. Після середини жовтня на вулицях міста були розвішані оголошення про відправлення всіх жителів єврейської національності на роботи в м.Лубни. Рекомендовано взяти із собою на одиницю речей та їжі на чотири дні. Зникли євреї, мусили вранці 29 жовтня 1941 року в рамені рук колишньої форми. Єврейське населення Хоролів почало готуватися до відбуття з міста. До зазначеного місяця збиралися не дуже

добровільно. Багатьох відганяли озброєні жандарми та поліцейські. Люди вишикували в ряд по четверго і повели до центрального шляху Лубенського напрямку. Як закінчилися ками-яма минули останні хати, колоду насподівано повернули до Козачого яру. Стало вже для всіх зрозуміло, що їх розстріляють. Частина людей кинуласть тикати, але фашистські кулі виявилися швидшими за втікачів. Колону приречено змирилася зі своєю трагічною участю. Незважаючи на холодне-нечу, приречених до загибелі мушкетували повністю роздяг-тися. Іх групами відводили до краю яру і лише після цього лунали автоматами і кулеметні черги. Кожного разу поліцейські скидали тіла вбитих та тяжкопоранених униз яру. Коли повністю скінчився розстріл, за лопати взятих полонених, котрих також розстріляли в іншому місці за кілометр звідси, щоб не було зайвих свідків. Три дні ворушилася земля над розстріляними і тукла Козачим яром кров. Проте на цьому фашисти не задоволювалися і повністю зруйнували єврейське кладовище на Зав'яті, а з надгробків плит та пам'ятників проклали дала кам'янку на Лубенський дорозі. У вересні - листопаді 1941 року в таборі смерті Дулаєв №160 "Хорольська яма" були тисячі єврейських і циганських громадян єврейської національності. Майже всі ці заборували фашисти. Загинув відомий учений - геолог, дослідник Середньої Азії Пилип Капельгородський, плінт Борис Давидович із Києва, професор Альтшулер з Мінська. Втруталися одиниці. Усього у "Хорольській ямі" загинуло близько 90 тисяч людей.

Екскурсовод Іванова Марта Іванівна розповідала, що у Кременчуці нацистами було розстріляно і поховано (за різними даними) в ямах-могилах від 8000 до 14000 жителів міста єврейської національності. Завдяки архівним документам було достовірно встановлено місця розстрілів єврейського мирного населення. Більше 30 ям-могил знаходились від місця сучасної зупинки "Ново-Іванівка" (вул. Київська, біля сучасного ТЦ "Гранд"), уздовж по вулиці Київській та до Парку Миру. Відомо, що в єврейському гетто, яке знаходилося по дорозі на село Пшадне, у бараках одночасно перебувало до 8 тис. чоловік. Іх розстрілювали на Пшадній горі та у Пшадному кар'єрі. Усього було знищено понад 8 тисяч чоловік. Розстріли євреїв у Кременчуці здійснював оперативний штаб вищого командування СС. Криваву "роботу" зі знищення єврейського населення Кременчука виконувала анінзакоманда СК 4-Б на чолі з її командиром -штурмбанфюрером СС Брауном. Особливу жорстокість німці виявляли в момент винищення єврейського населення, що проживав в Кременчуці. Із перших днів окупації для всього єврейського населення був встановлений особливий режим, спрямований на повну ізоляцію іх від інших жителів міста.

Масові загибелі євреїв німці почали на четвертий день після взяття Кременчука, тобто ще до відміж-події у київському Бабиному Яру. Для єврейського населення німці створили в Кременчуці два спеціальні табори. Перший у левобережній частині міста, а другий - на правобережній. Територію гетто було обнесено колючим дротом і цілодобово її охороняла місцева поліція. Бараки були з розбитими вікнами і зовсім не обігрівались. Перші 100 чоловік поселились у гетто восени 27 вересня 1941 року. У тих, хто прибував у табір, забирали всі цінні речі та документи. У шести блоках проживало до 6000 осіб. В'язні гетто постійно терпіли знущання голодом, холодом і антисанітарією. Тим, хто проживав у таборі, категорично заборонялося готувати гарячі страви. Уперше було знищено євреїв, які знаходилися в гетто, 28 жовтня 1941 року. У цей день було вбито 3000 осіб. На початку 1942 року, через 4-5 місяців після створення гетто, нацисти його знищили, тобто із жителів Кременчуцького гетто ніхто не вижив! При цьому слід врахувати, що, крім місцевого єврейського населення, нацисти знищували в Кременчуці також євреїв, пригнаних з інших міст та сіл, у тому числі із Хоролів і радичька. Ось такі моторошні факти ми дізналися після проведеної пошукової експедиції.

Тепер знову повертаємося до актовій залі школи №3. У своєму слові голова міської організації ветеранів В.Ю.Вертецький розповів про втрати, які зазнали миргородці на фронтах війни, про славних земляків, що віддали своє життя за нашу свободу. Діти почули розповідь про лі своє життя за нашу свободу. Діти почули розповідь про лі своє життя за нашу свободу. Діти почули розповідь про лі своє життя за нашу свободу. Діти почули розповідь про лі своє життя за нашу свободу.

У вступі керівника Миргородського громадського центру "Хесед Шахар" Рутгайзера Михайла Леонідовича прозвучала розповідь про "Миргородську трагедію", яка сталася 28 жовтня 1941 року, коли ні в чому не винних євреїв разом із маленькими дітьми гнали до протитанкового рову на околиці міста там їх розстріляли нацистами та місцеві поліцейські.

Олександр Ібрагімович Мука добре пам'ятає показовий судовий процес, що відбувався у районному будинку культури над поліцаями, які розстрілювали людей у Миргороді. Олександр Ібрагімович на той час працював начальником відділу культури. У приміщенні будинку культури та біля нього-всього народу. Сюди прийшли ветерани, свідки розстрілу миргородців, діти розстріляних, онуки і правнуки, які ніколи не бачили своїх дідусів і бабусь. Ніхто не соромився свого сніх, ніхто. Осьде стоять гумові чоботи, от рештки дитячого ремінця, взуття, там - жіночі гребінці, напізвотлілі чоловічі ремні, вкриті нальотом монети. Це все, що залишилося зібраним земляків, розстріляних у період окупації. Усі останки зібрані в труни і виставлені у фойє. У кожного котились сльози, коли проходили повз маленьку труну, що символізує загибелі від дітей. У 1978 році до 35-річчя визволення останків фашистських загарбників відбулось закоронення останків жертв нацизму. На автомашини одна за одною лягали труни. Траурна процесія прямувала за місто. Звучала траурна мелодія, а в повітрі злетіли голуби - провісники миру.

До слова запрошується Дале Валентина Яківна, яка розповіла, що, будучи 10-річною дівчинкою, на все життя запам'ятала того полицая, який розстрілював її батька, а також поранення у ногу і саму за те, що вона благала відпустити рідного татуса. Валентина Яківна впізнала свого ката більше ніж через три десятиліття, хоча він багато разів змінював місце проживання та прізвище, навіть імгував власну смерть. Коли повернувся до Миргороду після смерті теці для того, щоб забрати награвбане у розстріляних миргородських євреїв, його упізнала Валентина Яківна. За вирокм суду зрадника Запашного П.А. засуджено до найсуворішої міри покарання - розстрілу.

Такою хвилюючою була зустріч у третій школі. Найголовнішим в те, що діти дізналися про трагічні сторінки історії рідного краю та усвідомили, що таке ніколи не повинно повторитися. Пам'ять про загиблих земляків, серед яких було багато дітей, залишилась у серцях нинішнього та майбутнього покоління.

І.І.КІРІЧЕНКО, методист, керівник пошукового загону "Скіф" станції юних туристів імені Давида Гурамішвілі.

Виступ голови ради ветеранів Вертецького В.Ю.

Виступ Муки О. І. - колишнього начальника Миргородського районного відділу культури

Виступ Рутгайзера М. Л. - керівника Миргородського громадського центру "Хесед Шахар"

Меморіальний комплекс "Хорольська яма"

Місце масових розстрілів євреїв у Кременчуці

Виступ Дале В. Я. - постраждалої під час розстрілів людей у Миргороді

Переполовання останків розстріляних у Миргороді

Переполовання Миргород 1978 р.

А К Т

1948 года, _Ноября 29-го дня.

Г.Кременчуг

Мы, нижеподписавшиеся, комиссия в составе: председатели комиссии Первого Секретаря Горкома парт.я ВУРАУ Валентина Ивановича, члены Председателя Еспожкома Горсовета Будного Александра Андреевича, Начальника Горотдела НКВД подполковника Разунова Виктора Алексеевича, Начальника Горотдела НКВД капитана Шилова Федора Емельяновича, редактора Городской газеты Забченко Павла Ефимовича составили настоящий акт об учиненных злодеяниях немецко-фашистских захватчиков в их свободниках в период временной оккупации с 9 сентября 1941г. по 29 сентября 1943г. в гор.Кременчуге.

С первых дней оккупации Города Кременчуга немецко-фашистские захватчики в их свободниках сразу же путем своих методов немецкой жестости приступили к массовому истреблению советских людей, находясь на территории г.Кременчуга. Они сотнями начали сажать в тюрьмы советских граждан, где беспрядельно над ними издевались, а затем без суда и следствия расстреливали их. Особенно тяжелая участь постигла еврейское население города в советских военнопленных, содержавшихся в лагерях.

ВТЯЖИ И МАССОВЫЕ РАССТРЕЛЫ СОВЕТСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ.

В начале второй половины сентября 1941г. военные казармы г.Кременчуга, где до оккупации размещался 12-й батальон и 7-я батарея советских войск, стали прибивать советские военнопленные. Немцами командование организовало в этих местах лагеря для военнопленных. Данная территория была обнесена в несколько рядов колючей проволокой, на углах и в больших прогонах были установлены вышки для охраны лагерей. Лагерь вмещал в себе одновременно до 20 тысяч военнопленных.

Казармы, которые были на территории лагерей не могли полностью вместить весь состав военнопленных, поэтому большинство из них размещались под открытым небом, несмотря на суровые осенние холода, а затем зимние морозы. Внутренняя территория лагерей была разбита на 10 блоков, каждый из этих блоков обнесен был колючей проволокой, куда немцы размещали несколько человек военнопленных тех, которые не помещались в казармы.

Лагерь, размещенный на территории 12-го батальона, назывался лагерем "А", лагерь на территории 7-й батареи назывался лагерем "Б". Кроме этого был еще один лагерь на Верхней фабрике, где немцы размещали военнопленных, которые выполняли тяжелые физические работы по постройке деревянного моста через р.Днепр.

Показаниями быв. военнопленных т.т. ИВАНЧУК Тераса Константиновича, ДИМОВА Юрия Васильевича, ХРИЩЕНКО Василия Григорьевича, ЛИСИЧКО И.О. и других установлено, что во всех вышеупомянутых лагерях гитлеровцы занимались сознательно истреблением военнопленных.

Читание военнопленных не обеспечивало даже голодного существования, а иногда прибивавших совершенно не кормили по несколько дней, тем самым доводили их до полного истощения.

Тов. Димович в своем показании рассказал: кормили нас мелотой гречневой мукой вместе с кокурой, эту муку кляли в котел и наливали водой иногда кипятили, а иногда давали не кипяченой.

Такой бурды, которую немцы называли овладкой давали поллитра в сутки. После этой овладки дней 5 кокура скармливалась в жблудки в образе овладки, человек не мог опривлаться, к тому же не помогала ни овладка, ни овладка. Так прамучившись несколько дней люди умирали. Довели нас и прамучили, что вынуждало овладку носить, вплоть до армянского, отчего также многие погибли.

Додаток 10. Акт збитків, складений Державною Надзвичайною Комісією по встановленню та розслідуванню нанесених злочинів німецькими загарбниками Полтавській області про звірства та злодіяння, які заподіяли у м. Кременчук Полтавської області німецько-фашистські загарбники (у документі згадується про знущання та розстріл євреїв у Кременчугському концентраційному таборі) 29 листопада 1943 року. Державний архів Полтавської області, ф.р.-3388, оп. 1, спр. 688, арк. 2.

Висновок

1. Краєзнавча робота школярів має бути невід'ємною складовою навчально-виховного процесу входити до складу навчальних програм, переважно географії та історії.

2 Організаційно-педагогічною формою шкільного краєзнавства виступає Всеукраїнська краєзнавча експедиція учнівської молоді «Моя Батьківщина - Україна».

3. Зважаючи на особливості і соціально-філософську сутність шкільного краєзнавства, цей напрям педагогічної творчості і надалі залишиться стійким елементом навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, складовою позакласної і позашкільної діяльності, ефективним засобом виховання учнів, розвитку пізнавальної активності, наукової творчості.

4. Актуальність проблеми зумовлюється процесами відродження нації, а громадянське виховання у цьому контексті відіграє важливу роль ще й тому, що воно є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, пізнання рідного краю сприяє об'єднанню різних етносів і регіонів України. Отже, виникає потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів краєзнавчо-пошукової роботи, які б цілеспрямовано і ефективно забезпечували процес розвитку і формування громадянина, якому притаманні громадянська зрілість патріотизм, професійна компетентність.

Список літератури

1. Бабарицька, В. Екскурсознавство і музеєзнавство / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2007. – 464 с.
2. Всеукраїнська спілка краєзнавства: матеріали та документи. - К.: Рідний край. 1997.
3. Гуріна Г.М. Організація творчої та пошукової діяльності учнів /Г.М. Гуріна// Завучу. Усе для роботи. – 2013. - №13-14. – с. 18-23.
4. Демідієнко О.Я.. Іонова О.М.. Кузнецова В.І. Основи краєзнавства. - К.. 2001.
5. Дем'янчук Г. С. Українське краєзнавство: сторінки історії. Київ, 2006. 293 с.
6. Корнєв О.В. Розвиток шкільного географічного краєзнавства. - Х.. Основа. 2007
7. Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота – К. Вища школа, 1995
8. Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи: Наук, збірник. - К.: Академія. 2003.
9. Краєзнавство. – К. : Пам'ятки України, 1994.- № 1,2.
10. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. - К.: Вища школа. 1994.
11. Кушнір Л., Гомля Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі// Витоки педагогічної майстерності. Випуск 10, 2012. 166-169 с.
12. Петренко О., Дежнюк Г. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді // Позакласний час. – 2005. - № 3-4. – С. 28-29.
13. Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді "Моя Батьківщина - Україна"
14. Тімець О. Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства // Рідна школа. - 2002. - Серпень-вересень. -
15. Трефяк Я. Методика краєзнавчої роботи в школі. Історія в школах України. - 2002. - №1.
16. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. - К.: Рідний край. 1994.
17. Тронько П.Т. Родовід українського краєзнавства. Краєзнавство. - 1993. - № 1
18. Тронько П.Т. Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу// Краєзнавство, 2011.№ 3–5. 9 с.